

84 (2 = 632.1) / 6

С179

Паслей Салык

тууларым -
сүүжым, төрөлим

-709-

Таслей
Самык

тууларым -
сүүжим, Төрөлим

Уч жуунтыдан алынган үлгерлер

23

АЛТАЙДЫҢ БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ БӨЛҮГИ 1989

84(2=632.1)6-5
© 1979⁷⁹

Город Алтайская
областная библиотека
им. М. И. Каленина

✓
0

709 ✓ 10

5-СП-Т-СТ

КЕЛЕР ӨЙДИ БҮДҮРЕЧЧИЛЕР

Келерликти экелер
Кезер эрлер — бис бойыс.
Кеендикти бүдүрер
Калапту улус — бойлорыс.

Бюрократка жарбынып,
Борбойотон табыс жок.
Демагогко тарынып,
Жер алатан жагыс жок.

Күндер — бистинг көзисте.
Күчтер — бистинг колыста.
Келерлик — кереес саналта.
Келер өйгө, эр, алта.

Кеен туулар өзөктөй
Ай өргөөлөр шыгыраар.
Акту бойыстын калдыгыс
Ээлер болуп журт тудар.

Ээжилү бистинг энчибис —
Тын-сүнебис берерис.
Келер улуска ол барар.

Амадучыл калык,
Ак-чек болгон кылык
Ол тушта артар.

Эмдиги бу жүрүмде
Ол жүрүмди ундыбайлы.
Келер улус — балдарыс.
Олорго ичкери алтайлы.

БРАКОНЬЕРЛЕР АЛТАЙДА

Агару Алтайыста
Браконьерлер табылды.
Ар-бүткенин үреп,
Аг-кужын кырды.

Аба жыштыг тайгазын
Мөжин үреп, тоноды.
Арткан-калган кузугын
Анда-мында сатлады.

Алтын тазыл дешкилеп,
Алтай үстин кастылар.
Алтан салковойдон дежиң,
Азияны айландылар.

Кайаныг сангзын таап,
Кан-Алтайды тибирет.
Кавказ ла Крымга жетире
Камык жонды мекелейт.

Чолушманда чычранат.
Чорт то артпай эм бараат.
Моторкалу келеле,
Малталу томыргылайт.

Агнын мүүзи керек деп,
Сыгындар кыргылайт.
Алу эмди баалу ден,
Албаа-норка чакпылайт.

Ачап-сыйап улустыг
Ач кырыны тойор бо?
Ак санаалу эл-калык
Кежирин кезе тудар ба?

Агару бүткен Алтайдын
Байлыгын корып алыгар.
Ачап-јутпа тагмалардын
Ал-санаазын чыгараар.

КУЧИЯКТЫҢ ЈУРТЫНДА

Кучияктын јурты — Куйумга келдибис.
Кереезине сүрлик кондуларга, көрөргө.
Элик турлузы өзөк эмтири.
Эбиреде ыг-шыг. Ээн ле кеендик.

Адаган деген үч толык сүүри кыр —
Айаска мөш тайга өзөгиненг сайылтыр.
Айландыра аба јыш — байлык тайга.
Мөнгүликке шуулап, күнге мызылдайт.

Шарлаак табышту јебрен бу сууда
Чараган семирп, мөгүндий суртулдайт.
Мелиреген кичинек јараш бу јурт
Меестерди јастанып, санааркап туру.

Јаш тушта баатыр эр Кучияк мында
Андап, кузуктап јуртаган болбайсын.

Октябрь јерди силкий торғылтарда,
Ойгонып, телекейге чыккан болбайсын.

Эптү меестер — андар турлузы,
Карагай өзөгиле сығындар јелгендий.
Эрлү эрдинг унчукпас сүнези
Эригип мында билдирбей јүргендий.

Јебрен ле ару кеен јурт Қуйум,
Јажын чакка мындый ла тургун.
Адаган — теңкейген јажыл мөш бай-тайга,
Ат-нерелү сүненинг амырын каруулда.

БИЧИИЧИ НӨКӨРЛӨРИМЕ

Алтайдың поэттери, эн кару нөкөрлөрим,
Слерди сүүбезем, мен кемди сүүрим.
Слерде кожо — менинг салымым,
Ачуум, сүүнчим, үле-коногым.
Ырызыбыс, ижибис — ончо өмөлик,
Кажы ла үлүни — теңнен үлежелик.
Арјанынан бүдерде — магыбыс јангыс,
Арјанынан бүдерде — шорыбыс јангыс.
Кожонгыс јангыс та — бис бир эмей.
Корондо до, коотто до — бис кожо ине.
Јаш баладый, мекеге бүткен бистерди
Јабарлаар, айрыр тагма да табылар.
Ондошпой, өөркөжип уружа берзебис,
Кийнистенг обыватель маказырап каткырап.
А бис ойто ло бир катап јуулыжып,
Јастырғанды ундып, ойто ло бирликте.
Бот анайда ла керсү јүрели,
Качан да јөптө лө кару өмөликте.
Алтай поэттер, најылар антыгарлу,

Учурыс агару, амадубыс улу:
Качан да Төрөлис көдүрилип өссин,
Кару эл-жоныс өссин, журтазын.
Кажыгар ла эп-жөп, коштой بازیгар,
Кару јериске кожоґоор табыгар.

АЛТАЙ ЧҰМДЕЕЧИЛЕР ИЖИН САНАНЫП...

Алтай бичинчилер, кайран тууларыста
Бис јүрүмисте кожо барарыс.
Салымыс андый. Арјанынаґ бүдеристе
Бу кичинек калыкта ижибис бистинг бар.

Улуска туза ла экелер деп сананадыс,
Эл-жоныс ла көдүрилзин деп амадайдыс.

Јадын ла јаранзын, өзүм ле тынғызын.
А биске бичинчилерге — јенүлер ле болзын.

Өзүмис ле бистинг сондойт деп билдирет,
Өскө уктар ороондо озолойт деп сезилет.

Талантту улус азына ачынадыс,
Та кайда јаркыныс деп каран карыгадыс.

Ачынарыс јолду, бу өзүм — биске ас,
Бүгүнгү өзүште табыланыш јарабас,

Јалтанбас эдеечилер, бүдүрүлер керек,
Јардак-омок јүректүлер, көгүстүлер керек.

Революцияның учурын јаантайын
сананадым,
Оның өзөк-тынын, төзин ундыбайдым:

Ол Кижиге ине, Кижиге учун, Кижининг
ырызына,
Кижининг ич-тыны чечектеп жайыларына.

Улус учун жүр, улус учун өлүн,
Бу энг керсү, энг омок жүрүм.

Бичиичининг ижи агару ла учурлу,
Билееркебей, чүмсееркебей иштейли бир уулу.

Кем бүгүн једимдү — ол ончобыска
көрүмјик.

Кожо ло јүткииктер, оп-јоп ло жүректер.

Ак-чегин айдайын, чүмдеечи најылар,
Ак-јарыкта алдыста кайкалдык ижис бар.

Колдорыстанг бек тудуп, ичкери базалы,
Најылыктаг, бирликтег ырыс табалы.

ТУУЛЫК ЈИИТТЕРГЕ

Алтай јииттер, слерге

Айдар бир сөзим бар.

Ачык-јарык ла акту жүрегимнен

Айдайын, бүгүн тыгдагар.

Бисте бир кеен төрөл бар.

Ол Уч-Сүмер борүктү Кеен Алтай,

Ол биске энг ле керсү ле кару айлыс,

Је улу орооныста ол --

Јүк ле бир толук.

Бу толукты бекүрери ле јарандылары,

Оны байгызары ла ичкериледери,

Нөкөрликтинг энг јаркынду

саналталарын бүдүрери —

Ол бистинг жүрүмис,

ырызыс ла ижибис.

Ар-бүткеннег жебренде жайаларда,

Агару ла байлык болуп бүткен Алтай —

Обөкөлөрдөг энчибис,

Көлзөп жаткан бүгүнгис,

Шыгырап бүдер эртенис.

Алтай — жебреннег

хрусталь кейлү кеен тергее.

Ару ла кеен турзын —

бу быяндык үргүлжис.

Мунг шанкылу учкан

санг төмөн Кадын.

Мунганган чойбаштардаг

корып алаар жаражын.

Алтайдын көксинде

эрјинелик кайырчак,

Алыгар чеберлеп,

тузаланаар ачып.

Аба жыш колтугы — элбек тайга

бел-сындарга аркылган,

Азыйдаг эл-јонды

азыраган, тойдырган.

Ачап браконьерлер

алкы-јөөжөзин кабырат.

Алтайдын ээзи сен,

чыгар онын кудын.

Бу жараштыкты,

кеелү кеендикти

үреерге бербе.

Алтай — сүүнчи экелген ар-бүткен,

эртендикте өргөө.

Ару ла керсү амадуларла
айлынды курча,
Ак-жарыкта адын чыгар,
яркында, курчы,
Эртен бүдер кайкал жүрүм —
бүгүн сенин жүрегинде,
Омогында, эрчиминде,
эне јерин сүүгенинде.
Керес јерин — Алтайын
геройлорды сакып јат.
Келерликтин сомдорын
јурукчылар эзеп јат.
Јалтанбастар, јардактар,
јаба коштой базалы.
Јаңы үйенин јангарын
јаңыс үнле айдалы.

АМЫР ЈАЙГЫ ТҮНДЕ

Аштын өзөгиле
амыр јайгы түнде
Араай јортуп барадым.
Карангуй туулар ары јанында
Јалкындар јарыйт,
тымык ла табыш јок.
Аш быжыратан
тандакталган јалкындар
Јаан јарып, јоголып калат.
Түннин тымыгы
килингдий јымыраган.
Телекеј терен јажыттарын эзеп,
Ургүзи чечилбей туруп калган.
Бу араай јаркындалыш —
Куулгазын кемнин канаттары?

Кандый ыраак планетадаг
Олор алыс түшкүлеген?
Олор неге туйка эригип,
Мындый сан башка жаркындаган?
Бу кудайлыктардын
Кандый куштарынын
Канаттарынын јундары?
Айаста јылдыстар
Јебрен јажыттарын
Јажырып, кемге төмөн
Кирбиктериле имдеген?
Јылдыс јылбырап,
Јер-телекей түбин дөөн
Унчукпай уча берген.
Ол кайда барган?
Неге амадаган?
Айса јангы планеталар јайылган?
Айса кандый
Өйлөр келерин
Белгелеген?
Эбиреде кижги бүдер эмес
Куулгазын ла тымык.
Мен неге кезикте
Арјанынан мындый карыкчал?
Меге мыны
Кем јартаар
Бу аш быжырап јалкындар чалыган
Ай-карагуй јайдын түнинде?

ЈАСКЫ КАДЫНДА АЙДЫҢ ЈАРАТТА

Мен бойымнын
Тынымнын чечектериле,

Бастыра улус,
Слердинг үстигерге
Араай төгүлейин деп,
Жаскы Кадында
Айдын жаратта
Жодра ыйлап,
Төгүлген чилеп.
Мен бойымнын
Тынымнын шымыртыла
Слердинг үстигерге
Араай шымырайын деп,
Менинг тыныма
Тынаарла жапшынаар:
Ол слерге чындык,
Ол качан да таштабас.
Кайкалду чечектер
Жаскы аркада
Жайканып жайылган —
Ол тыныш-аромады.
Түндеги сүмерлер:
Эрү ээзин элбиген —
Ол онын сыркыны.
Кайкамчык түжелер,
Күн жаркындык сүүнчилер
Слерге угулар.
Араай күлүмжип,
Үстигерде турарым.
Ару куулгазынду
Ырыс мен чалыырым.

ЖҮРҮМДЕ

Жүрүмде жолым бир эмтир —
Жагыс ичкери.
Жүрүмде жөөжөм бир эмтир —
Жагыс ак-санаам.

Алтай журттардыг балдары
Городто үүрлежни жүрер, та кандый да
Саг башка жажытты изү шымыражып,
Олордыг эрмегине, эди-канына
Жайгы жайлулар сыркыны өткөн.
Карасулардыг шымыраган үни
Олордыг үинде. Ару ла жылу
Жерлик жааштар олорды јунган
Өлөг ижинде, јилектен жүрерде,
Кой кабырып, атту јорткондо.
Кандый коркымчылу күкүрттер
Олор укпаган, кандый јалкындар
Тенгериле тазылдалып, ол тушта учпаган.
Тайганыг куулгазыны, Алтайдын кайкалы—
Јаш балдардыг жүрегинде жажыды.
Ыраак сындардыг мөнкүлик тымыгы
Олорды сескир чааптардый әркелеген.
Олордыг јодродый кара көстөрин,
Андагы сүмечектерди сүүп керсүлеткен.
Алтай үрөнчиктер кышкы городло
Үүрлежип, шымыражып, өткүлеп жадыры...
Алтай ар-бүткенниг бастыра арузы,
Бастыра кеени чырайында жүрү.

АЙДЫН ТҮНДЕ АЛТАЙ

Бу жайгы түнде
Алтайдыг үстинде
Ай шыгыралган.

Туулар бажып
Күмүш жайкын
Туй алган.

Өзөктө суу
Соок шуулайт.

Уйуктаган журттар
Амыр өзсгиле
Ак атту
Ак сагалду
Алтайдын ээзи
Тымык жортуп,
Араай өдөт.

Алтайдын үстине
Ай оодылала,
Сыныктары сынгыраган,
Өзөктөрдүн көгүстери
Күмүш түдүскекке
Көмүлүп калган.

Ай шыгыралган
Күмүш Алтай...
Куулгазын тармалаган
Жайгы түн араай...

ЖАЙГЫ АК-ТУРУ

Ак-Туру!
Ак-сүт сүмер сүүрүлөр
Айаска сүүрейген,
Айылдый байкандар
Ыраакта чайбалган...
Улу туулар
Бу туру.
Сүмерлер ышталып, аласталат.
Та тумантып, та аясталат.

Мөңкүлүк санаалардаг
Чечилбеген кеендик,
Жер-тегисле кожо бүткөн
Космоско сүрлик,

Тойго кычырат.
Эбиреде чөлдөрдө
Күмүш куркунду
Куулар тургулайт.

АЛТАЙЫМ, ЭЛ-ЖОНЫМ, АР-БҮТКЕНИМ

Ак-жарыктыг үстінде
Бир кереезим —
Мениг Алтайым,
Кеен ле керсү эл-жоным.
Төрөл калыктын калапту
Историязын сананзам,
Ол меге энг карыкчылду ла
Энг бек ийде-күч берет.
Мениг ас тоолу эрлү калыгым
Азиянын калју ла канду
Жебрен кыйгылыкту чактарында
Алтай жердин јес-көө тууларына
Јапшынып,
Корболоп өзүп, јаранып, јажарып,
Бир де алдырышпай,
Тартыжып, тирү арткан...
Мен онынгу уулы.
Мен де мындый чыдым ла бек,
Күн сүүчи ле кижиги сүүчи,
Каткычы ла јардак,
Омок ло энгилбес
Болор учурлу деп сананадым.
Ол тушта
Санаама качан да јенгил.
Төрөл тууларымнын
Күулгазын ар-бүткенин,

Теңериге түртеле,
Үргүлжиге улу санаа сананган
Кадын-Бажы агару Уч-Сүмерди,
Онын арузын ла тымыгын
Эске алынзам,
Оног күркүрөп түжүп,
Эбиреде эл-жонды сугарып,
Тайга-ташты өдүп,
Теңиске учуп жаткан
Жажыл суулу улу Кадынды
Эске алынзам,
Жүрегимде аржанынан
Күн чалыгандый,
Улу жаркындык чачылып,
Көксим ырысла толор.
Ичимдеги кыйналыштар
Тең-тегин немедий.
Ак-жарыкта Алтайым барда,
Эл-калыгым, уулым барда,
Мен энг ле ырыстудый,
Ончо уур ла күч пландарым
Аржанынан бүткедий.

АЛТАЙДАН АЙРЫЛАР АРГА ЖОК

Кайда барарым мен
Бу салымнан?
Кату да, каткымчылу да, кайран да.
Ачымчылу да, калапту да.
Жүрүн койгон
Бу жүрүмимнен?
Туулык журтымнан?
Тууган жонимнан?

Жаскан кылыктарымнан,
Жардагымнан,
Жалбыраак оттулыгымнан.
Кайда мен барарым —
Кайыр туулыктан,
Казыр күкүрттерден,
Жалтылдаак жалкындардан
Жаскыда жараттарда садтардан,
Ак көбүк жодралардан, алмалардан,
Кадыннын өдү-жажыл толкузынан,
Маралдар ышталган кайалардан,
Карайлап тенкейген каяулардан.
Каным ла, тыным ла бирлик
калыктаг —
Алтайдан, орустан, казахтан,
кайлыктаг,
Угы туулу-алтайлык улустан
Кайда барарым мен?
Обөкөлөрүм сөөгүн таштап?
Ай-күн, агаш-таш, ар-бүткенге
Мүргүген ойгор ло тегин эл-калыктаг.
Бу жараштыкты
Канайып таштаарым?
Бу керсүликти
Кайда сугарым?

ТӨРӨЛ ТАЙГАЛАР

Анда ыраак
Тайгалар түбинде
Тенериге тенкейген
Кайалар үстинен
Салаалары салактап,
Суулар агарган.

Анаар барадым,
Мынан ырайдым,
Ары-күчим чыгып,
Көлзөштөн арыдым.
О, жайгы күкүрттер
Торгулу күзүрти
Жер-тенериле кожо
Жүрегим силкизин!
Көксим сергитсин!
Тиргиссин, ойгоссын!
Алтай аржаңдар
Агару суузынаң
Алаканым тозуп,
Амзайын деп!
Таскылдар сыймаган
Сыылак салкынга
Соктырайын деп!
Арутанайын деп!
Алтай жериме
Төжимле жадып,
Аржанынаң ийде
Алынайын деп!
Ар-бүткенле, агаш-ташла,
Ай, Күн, Тенериле
Биригейин деп!
Билдирбес бирликтинг
Тын-өзөгинен
Тудунайын деп!
Тынланайын деп!
Жалакай жааштар
Шыгырап өткүлсер,
Өткүрө оморды
Күн күлүмзиренер.
Жүнзын мени
Тенерининг суулары.

Терегининг меге
Экелзин токуналын.
Табылу эрмектү,
Тап этпес кылыкту,
Токуналу туулык
Улус учураар.
Көпти куучындажарыс,
Көөрөп куучындажарыс,
Карыгып куучындажарыс —
Жүрегис алыжарыс.
Тыным амыраар,
Сыным сеңилер,
Бууныкканым чечилер,
Эрчимим эбирилер.
Төрөл жеримнин,
Төрөгөн улустын
Тыны, сүнези
Эмдеп койор мени.
Мен ойто ло тирү,
Ойто ло омок!
Корум-көчкөдий
Тартышка кирерим!

ЖАЙГЫ ЖАЙЛУЛАР

Удабас-удабас
Тууларыма жанарым,
Жайгы жажыл
Сындарына чыгарым.
Ыраак тумантык
Телкемдерди
Бийим тудунып,
Ажарарым.
Бу жерим ле эл-жонум

Көксиме өңзүрө
Өдүп калганын
Сананарым, эзеерим.
Меге база не керек!
Бу мөңкүлик мөштөр лө
Үргүлжиге тургулап,
Жебрен салкын алдына
Эрлү кайлагай.
Ыраакта жалтыраган
Унчукпас сүмерлер ле
Ак-айаска жылбырап,
Ар-бүткенле биригип,
Мөңкүликти айлаткай.

* * *

Сергек ле соок шуулашкан
Суулар жакалай — турлулар.
Керсү кылыкту кеберкек
Улус журтаган — малчылар.
Жебрен өйдө баатырдый
Таадалар мында тургулаган.
Айлын корып,
Балдар азырап,
Малдаган, аягдаган.
Алтай-Буучайдый
Аксагал адалар
Аңның эдин
Артынып келетен.
Алты үйелү
Чакы жанына
Арчымакту айылчылар
Түжетен.
Тайгыл ийттер

Күнкүлдеде үрүп,
Тайганын тымыгын
Бузатан.
Энирлерде куран
Багырып,
Четтерди эрей
Сүзетен...

АЛТАЙ ТИЛ КЕРЕГИНДЕ СӨС

Төрөл тилибис тоойлы,
Төрөл үнибис сүүйли,
Тилибисте бүдетен
Канча сөстөр мызылдайт,
Ого жайым берели.
Олорды тууйлы,
Корболорын корыйлы.
Омок ло сергелен
Бис туулыктар
Орто чактар ортозыла
Кеен культура
Кичеери эмес
Кызыл тыныбыс корып,
Канча уктарга
Айрыланып, бөлинип,
Өштүлөрдүн кылыжынап
Бир ууш артарыста...
Кара көстү, өлбөс тынду
Канча калыкка берилген
Түрк тилибис —
Тууларыста
Бичик-биликтинг тили
Болуп өспөгөн дө —

Канайдар.
Атту-чуулу
Ойгор кайчыларыстың
Аттары өйлө кожо
Шинги, ыраң,
Jүре берген де.
Жайалталу улус та
Жайылын чечектебей,
Ады чыкпаган да.
Же ачу меге —
Эмди тилибис
Сыгырап, жаркындалар өйдө
Төрөл энчибис кичесбей
Тееркежин отурганыста.
Алын jөөгөнисти ле
Коркышту тынзынала,
Оозыс ачала,
Тилис өскүрбегенисте.
Айланайын, Лазарь поэдистинг
Кокырлап айтканыла.
Алтай тилдинг
Алтынчы глаголы
Канайда кубуларын
Бастыра jүрүмисте
Жартаарын болорзынала.
Андый ла тың
Керек пе ол?

Ал-камык сөстөрдү
Тилибистинг төзинең
Таап болбой,
Өскө тилдең
Көндүрө үрүң,
Алтай интеллигенттер
Ала-чоокыр тилдү
Бичип те, эрмектежиң те

Јургенистен уйалбаганыс та.
Ачу эмес не бу?
Эл-калыктыг оозынан
Тындап экелип,
Бичикке салган сөсти
Кезик «билгирлер»
Тилде мындый сөс жок деп,
Борбондожып,
Отко-сууга түшкүлөп турарда.
Моко күлүктөр
Колына кирип,
Мокордыг эмеш не
Јебрен алтай тил?
Жок, сен түңгөй ле
Јараш ла јангы
Кееп сөстөрлө
Јажарып өзөриг,
Керсү јебрен тил.
Сениг садында
Кожончы куштардый
Куулгазын сөстөр
Јайканын кожондожор.
Поэттер үлгерлеринег,
Прозаиктер романдарынан
Јаскы јаландагы
Чечектердий сөстөр
Јайылып өскүлеер.
Сениле тудуш бүткен
Эл-калыгыг элбегенде,
Сени сүүп,
Сениле јепсенген
Калапту поэттеринг
Там ичкери өскөндө.

АРЖАНГА

Аржан! Уур өйлөр болордо,
Сок жагыскан артарымда,
Поэзияның күмүш амыргызы
Этпей токтоп барганда,
Төрөл чүмдемел
Жолдорун сананып,
Кожо баскан
Салымга айладып,
Карыккамда,
Каткыргамда,
Бюрократ ла демагог
Каактажып турарда,
Сени сананадым —
Туулык, баатырлык
Аржанынаг бүткен

чыдымынгды...

Алмыстар жанында
Тытпактап та турза —
Ару жүргенингди,
Жеңдирбес чынынгды...

НӨКӨРИМЕ

Нөкөрим, сен кунукпа,
Жүрегиме көп ченелтелер келишти деп,
Жүрөргө көп уурлар једишти деп,
Нөкөрим, тыг карыкпа.

Јаан жүрекке — јаан ченелтелер.
Улустыг үлүзин бойына алынадыг.
Улуска ла јөмөжөргө јаантайын амадайдыг.
Је сеге канча күч — оны кем билер.

Кандый коркышту күч — јакшыны эткегде.
Јабарлап танмалар үстине келгенде.
Биле тура сеге чакпы курыганда,
Бир колыла кучактап, орого ийткенде.

Коркышту неме — кара санаалу жүрери.
Актуны каралап, антарарга амадаары.
Ичи күйүп, нөкөрин ала күнге аптаары.
Шүүн салып, мекеле јыгарга кетеери.

Алан кайкаарын — улус кандый бүдүп јат.
Бүгүн ажын ичип јат — эртен сени садып јат.
Эрмегин ук, көзин көр — оног чындык
нөкөр јок.
Је сени базарга камалгазы чыгып јат.

Көп ченелтелер, нөкөрим, сен көрдин,
Је буудактарды эр болуп сен өттин,
Је сен катуланбадын, јалакай ла арттын,
Керсү кылыгыгнан, аруугнан кыйбадын.

Мен сени сананып, ичимде оморкойдым.
Чын кижги, Эр жүрүмде бар деп бодойдым.
Күч өйлөрдө сен керегинде санаа
Кемге де көрүнбес куйактый болот.
Көксим менин алтай аржандый
Ару ла јаркынду пйденгле толот.

ЈАҢЫ ЈЫЛ ТҮНИНДЕ

Бүгүнгги түнде
Бастыра ороон үстиле
Куранттар мелодиязынын
Амыр симфониязы

Араай шыгырагандый.
Жебрен Кремльдинг
Рубин чолмондоры
Телкемдиктер түбине
Өткүрө чалыгандый.
Кажы ла шахтер ло
Турлудагы малчы,
Теңгеридеги учаачы ла
Теңгистеги талайчы
Төрөл жерин
Бүгүн эркелеген,
Жүрегинде.
Онынг кесидигин
Эзеген.
Улу Саналта — Келерликтинг
Ончо бүдүрөөчилерине
Узун ла керсү
Жүрүм күүнзейли:
Кажы ла ада-эне
Айлыла, балдарыла
Брысту болзын.
Кажы ла
Ак-чек ле тегин кижки
Су-кадык ла омок,
Жерине, элине тузалу жүрзин.
Кара, сары ла ак чырайлу
Ончо жажаган улус
Найылыкка багынзын,
Энчиликте жүрзин.
Орооныс үстинде
Куранттар шымырты
Энчү урулат...
Ак-айас түбинен
Ак жунычактар жылбыраган...
— Жагы жылла! — деп,

Кандый коркышту күч — јакшыны эткегде.
Јабарлап тагмалар үстине келгенде.
Биле тура сеге чакпы курыганда,
Бир колыла кучактап, орого ийткенде.

Коркышту неме — кара санаалу жүрери.
Актуны каралап, антарарга амадаары.
Ичи күйүп, нөкөрин ала күнге аптаары.
Шүүн салып, мекеле јыгарга кетеери.

Алан кайкаарыг — улус кандый бүдүп јат.
Бүгүн ажыг ичип јат — эртен сени садып јат.
Эрмегин ук, көзин көр — оног чындык
нөкөр јок.
Је сени базарга камалгазы чыгып јат.

Көп ченелтелер, нөкөрим, сен көрдиг,
Је буудактарды эр болуп сен өттиг,
Је сен катуланбадыг, јалакай ла арттыг,
Керсү кылыгыгнан, арууннан кыйбадыг.

Мен сени сананып, ичимде оморкойдым.
Чын кижиг, Эр жүрүмде бар деп бодойдым.
Күч өйлөрдө сен керегинде санаа
Кемге де көрүнбес куйактый болот.
Көксим мениг алтай аржандый
Ару ла јаркынду ийденле толот.

ЈАҢЫ ЈЫЛ ТҮНИНДЕ

Бүгүнгиги түнде
Бастыра ороон үстиле
Куранттар мелодиязынын
Амыр симфониязы

Араай шынгырагандый.
Жебрен Кремльдинг
Рубин чолмондоры
Телкемдиктер түбине
Өткүрө чалыгандый.
Кажы ла шахтер ло
Турлудагы малчы,
Төгөридеги учаачы ла
Төнгистеги талайчы
Төрөл жерин
Бүгүн эркелеген,
Жүрегинде.
Онынг кесндигин
Эзеген.
Улу Саналта — Келерликтинг
Ончо бүдүрөөчилерине
Узун ла керсү
Жүрүм күүнзейли:
Кажы ла ада-эне
Айлыла, балдарыла
Брысту болзын.
Кажы ла
Ак-чек ле тегин кижги
Су-кадык ла омок,
Жерине, элине тузалу жүрзин.
Кара, сары ла ак чырайлу
Ончо жажаган улус
Нажылыкка багынзын,
Энчиликте жүрзин.
Орооныс үстинде
Куранттар шымырты
Энчү урулат...
Ак-айас түбнненг
Ак жунгычактар жылбыраган...
— Жаңгы жылла! — деп,

Олор жылу шымыраган...
— Јаңы жүрүмле! — деп,
Ак тымыкта конгылаган...

ЭМДИГИ МОНГОЛИЯ

(Кызыл Баатырдын жери)

Гоби, Хантай,
Хангай, Алтай —
Мында аттар карайлайт,
Мүркүттер акшыгылайт,
Уурлер жайылгылайт,
Ойлөр жаңыргылайт,
Күлер жебрен сөстөр
Монгол тилде шынгырайт.
— Төрөл жерим жаркындайгай,
Байыгай, јарангай!
Кеен Керулен, ногоон Онон,
Мөңүн сыргалјын — Селенга
суу

Күн алдына мызылдап,
Јараттарына толгон.
Улан-Батор, Сухэ-Батор,
Чойбалсан, Дархан —
Ак кемирчек айылдардый
Элбек чөлдө турган.
Кызыл баатыр калыктын
Кызыл тынынын чеги,
Улан-Батор — революциянын
Эрјинези, чечеги.
Интернационализмди көзингле
Көрөдин мында —
Карындаштык ороондор
Кайралду иште Дарханда.

Төөлөр өркөштөринде жүктерлү
Телкемдер түбине өткүлейт.
Төндөрдүн кийнинен

өңдөйип,

Түдүндү заводтор тургулайт.

Геологтор «газиктери»

Гоби чөллө учурткылайт.

Куйруктары чычайып,

Жерлик аттар мантагылайт.

Тенгеринин телкеминде

Белегир учкуш кайкалайт.

Төгөштій тура калган

Тарбаандар кайкагылайт.

Кочкор ло туу-теке

Кайада туру:

— Бу жерди өрүмдеп,

Улус канай туру?

Оскө жерден туристтер,

Көстөри фотоаппаратта:

— О, Монголия, эрјине истеп,

Кандый јаан алтамда.

Чын, Монголия, сен

кайкамчык.

Сен баатыр јоругында.

Гербинде јуралган омок

јуучыл

Ырыс күнининг улуунда.

Гоби, Хантай,

Хангай, Алтай,

Јебрен сөстөр

кандый јинт шыгырайт.

Чөлдөрдн торгулткан

Кызыл Баатырды

Ончо карындаштары

ырызына алкайт.

СУУШ КОЖОҢЫ

Менин адым — Чолмон.
Сенин адын — Чечек.
Көксим ырыска толгон,
Жүрегим ару ла чек.

Жүрегис ырыска толгон,
Жүрүмис — чечек.
Жаңыс аяактанг ичин,
Жаңыс салым кичеек.

Ажузы бийик тууларды
Бирге бис ажалы.
Айрызы көп жолдорды
Жортуу, кожо кечели.

Аргымак аттарысты
Бир чакыга буулаак.
Ак-көмирчек айылга
Кожо от салаак.

Жажыл торко түдүни
Жалаңдарга жайылзын.
Жаш бистинг ырызыыс
Жажын чакка бек болзын.

Менин адым — Чолмон.
Сенин адын — Чечек.
Көксим суушке толгон,
Жүрегим кару ла бек.
Эбире Хайгай туулары,
Үстинде — ак куулар.
Ак айылдар турлары,
Анда ырызыс туулар.

АЛТАЙ — ГИМАЛАЙ

Святослав Рерихке

(Индиялык кеп куучын керегинде)

Космоско жеткен Гималайлар алдында
Индияда Кашмир деп кеен ороон...
Ойгор журукчы Николай Рерих анда
Баштапкы жоругынын учында токтогон.

Кеп куучындар угуп, улу журукчы
Гималайлар жажыдын билерге мендеген.
Магометке, Христоско, Буддага бӱткендер
Мында ӱркӱшпӱй кудайга мӱргӱген.

Je бир куучын улу журукчыны
Куулгазын жажыдыла, кеениле кайкаткан:
«Будда жарлыкчы кумраан чактарда
Туулу Алтай сындарыла жоруктаган.

Алтайдын баштары — Агару Сӱмерлер.
(Сӱмер деген сӱс Индиядан келиптир).
Усти орооннон Буддага агару Билим
Кадын-Бажы Уч-Сӱмер устинде тӱжӱптир...»

* * *

... Jӱзӱн-башка тилдерлӱ кудайзак улус
Алтайдын кеенине бажыратан эмтир.
Алтай ла Гималай аржанынан бирлик,
Агару учурлу деп айдыжатан эмтир.

Россияда — Алтай, Индияда — Гималай...
Агару сӱмерлерин тумандар орогон.

Жажын чакка бирлик ле коштой тургай
Амыр-энчү корыган бу эки ороон!

Алтай тилде Индиядан келген
«Сүмер» ле «Судур» — эң ару сөстөр.
Олор жебренниң јажыттарын экелген,
Олордын учурынын арузын көрүгер.

Жебреннен бери бистинг ороондорыс
Нак јуртаары Судур бичикте бичилген.
Олордын агару салымына кереестик —
Алтай ла Гималай сүмерликтер бүткен.

«Алтай — Гималай...» Кандый јараш угулат:
Россия ла Индиянын бу сүрлери.
Улу учурлар өйлөр түбинде туулат.
Поэт, сен оны јүрегинге билеринг.

МАХМУД ЭСАМБАЕВ
«АЛТЫН КУДАЙ»¹ ДЕП
БИЈЕДЕ

Карайлаган толкулар,
токтогор!
Калаптанган салкындар,
тымыгар!

Туулар, тындагар!
Јылдыстар, ширтегер!

Ар-бүткен тирилет.
Ак-јарыктын ары јанынан,

¹ «Алтын Кудай» — жебрен Индиянын та-
нецтери аайынча тургузылган.

Космостын тўбинен
Алтын Кудай —
Тирўнинг адазы — Кўн
көдўрилет.

Ончо бўдўлген
Ого сўўнип, чўйилет.
Ичет, ичет ончозы
Кўннинг чоғын.
Ончо неме өнгдўйөт,
Кўлўмжийт, тирилет.

Кажы ла жүрўм —
Ол кўнге мак кожоғ.
Кўн ада келген —
Сўўнчи биле кожо.

Алтын Кўнге —
Жүрўмнинг кудайына мак!
Кўнге ле жүрўмге
Сўўнерине ундыбаак.

Же јер айланат
Кўн араай јылыјат.
Эртен ойто чыгарга,
Ийде ле јарык сыйлаарга.
Эбиреде ойто ло
Тымыйт, тымыйт.
Эртен кўн чыгарын —
Алтын Кудайды сакыйт.

Бижениг кийнинде
Ойынчылар кыбында
Арыган артист отурат.

Алдында болушчы
Агару чүмдемелдинг баазын —
Аккан алтын терди
Коларткышла арчыйт.

ЈУРУКЧЫ НИКОЛАЙ ЧЕВАЛКОВ

«Түндеги Улалунын теректериндий
улу ла унчукпас болойын деп...»

Николай Чевалков

Улу ла бийик болойын —
Улалунын теректериндий.
Улуркап ижим јарлабайын —
Унчуксын керектерим...

24 жыл. Улалуда көрү.
Јуруктарым јабарлайт демагог:
— Бу Алтай эмес. Өткөниш.
Французтар. Гоген. Ван Гог.

Заказтар үзе Гуркинге барат.
Ол јарлу ла улу.
Модернист деп момондор талайт.
Будуктар јок. Куру.

Карын, эжим Наташа јурукчы.
Оңдоп јат мени.
Өзөт алтайак Аристарх уулчагым.
Олор оңдоор кийнинде.

Гуркин келет — кату ла күлүмжилү.
Унчугат: «Жаман эмеен — ол ад:
Адынар күүнинг келер.

А јакшызы —

Чынын айтса:
Райдагы сад.

Јүрер ле иштеерге јүткүүрин,
Сен бодоп ло ырысту, сүүнчилү.
Сенниг јуруктарынг јүлкүүри —
Кавказ ла Гоген эмес, Алтай.

А эмди, нөкөр, бис экү, кайда,
Көрү әдели ыраак Парижте.
Јуруктынг төс јерин кайкадар
Бис экүде, байла, табылар иштер»...

* * *

... Јүре берди эки јурукчы:
Мактулу мастер ле
Кайкамчылу үренчик.
Бирүзи буру јогынан бурулатты,
Акталды эмди ады ла чеги.
Чемет оору апарды экинчизин,
Је јуруктарынынг көбизи кайылды.

Је турат Новосибирьде
Музейде көрүде
«Алтайлар Алтын-Көл
јаказында» —
Кеендикке тармалаткан
Чөрчөк талазында
Алтайлар
Илбүлү шүүлте аразында.

Чактарга шынгыраар
Бу журукта Алтын-Көл.
Чактарга турар,
Чактарга көрүлөр
Бу кайкамчык алтайлар.
Келген үйелер
Бу журукты көрөр.
Керсү калыгымнын
Тыны танылар.

Улалунунг теректери түнде
Улу ла бийик,
Тындагар эрмектерин!
Улу журукчылар
Бүткен элимде,
Баалап жүреер чүмдемелин.

ЖҮРҮМ ӨДҮП ЈАТ

Ах, жүрүм өдүп јат, жүрүм өдүп јат.
А эткенин ас.
Куру көлзөш, калыраш эбиреде көөрөп јат.
Јазап сананзан,
Өй тегин өткөн, калас.

А сен улу ла бийик керектерге амадаган.
Кайкамчык ла кайкал элинге экелерге,
Је сени оок керектер эдегиннен кармадаган,
Эртен эдеринг деп айдарга, мекелеерге.

Кайнаган ийделер илбүзине бадышпай,
Јүрүмди байрамдаган көөрөм којойымдый.
А эмди сананзан, ары-бери капшайлабай —
Күски улу тайгадый ээн арткандый.

Бу өйлөрдө бойыңды бек тудун, чыдаш,
Эр болгон адында ойто түс тур, санан.
Эдилбеген иштеринг — сенде, карындаш,
Олор сеге ийде болзын ичинде каран.

АЛТЫН-КӨЛДӨ

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Кандый тымык сен
Айас жайгы бу энгирде.
Кандый куулгазын
Бүгүн жымырайдың
Бу билер-билдирбес
Элбиген эзинге.
Чактарга чайбалган
Бу күмүш сурлама
Та кудайдың,
Та кубулгы күскүзи,
Та баатыр сыргалжы
Тууларда ычкынып,
Таппай калган
Кееркедим чүмели.

* * *

Алтын-Көл, Алтын-Көл,
Ачу меге
Айдып болбос ару тымыгыңды
Аамай жыргалду
Соотогон туристтер
Алгырган музыказыла
Энгирде бусканда.
Аракызактар кыйгызы,

Ачу чынгырыш,
Коокымай баштагы
Түниле угулганда.

Кижинин жүрегинде
Эрјине болбозо,
Кийик бололо,
Тайгадан табар ба?
Көгүстин түбинде
Кижиге жүрбөзө,
Көлдүн түбинен
Ол көрүлөр бе?

КАЛЫКТЫ НЕ ТАЛААР

—Бу кандый улус бис?
Бу бис не өспөс улус? — деп,
Бойысты бис жаантайын
арбайдыс.

А бисти, чындап та,
Кем өскүрбей турган?
Андый коркышту
Кем бисти туткан?
А бисти кем де,
Не де тутпаган:
Азиат жарбынчак
Кылыгыс кижендеген.
Атка толыбас
Жалкубыс базырган.
Аамай-тенек
Оморкогыс кинчектеген.
Ачу аштан
Тудунбазыс туткан.

Талант жок деп
Бисти кем айдар?
Je талганча
Бис эместе
Кем жыргаар?
Канчазын калыкты
Калактап талаар.
Кату сананза,
Кажыбыста ла
Кылык бар?
Акту жоныс адабай
Алкы бойдон баштайлы.
Андый тутак бар дейле,
Озо бойыс таштайлы.

КОРГОЛ КАРТОШКО

(Эске алыныш)

Жуудын өйи санаама кирет.
Жаскыда жашкан кар өткүрө
Жаңы кайылган кырадан:
— Мажактап келдибис — деп,
Жаанам ла эжем
Бир баштык
Мажак терип алган,
Сүүнген ле арыган
Жанып келерде,
Кирнестеден мен
Сыркырап, уткып туратам.

Жаңы эриген огородты тееп,
Тонуп калган картошко бедреп,
Пөрөк эдип туратаныс эзелет.

— Эмди бисте картоп божогон
Не болорыс? — деп, јаанам
айдарда,
а «корголушка» бар эмей деп,
Мен тенек кокырлап туратам.
«Корголушка» менин тилимле
Эн ле кичинек картошко болгон —
Јааны картоптын үрениче ле...
Оны потпойлонын түбинен
Тобракты казып, бедрейтен
болгон.

Эмдиги городтогы бу жадында
Кургак калаштын арткан-
калганын
Чөптин сабадына салала,
Төгөр кайырчагына апарып,
Төгөринен чек мунканадым...

КӨКТАМАН КӨСТӨРЛҮ ЈАРАЖАЙ

Бу кичинек городло бир өйдө
Көктаман ошкош көк-чанкыр көстөрлү
Толу ла коо буттарлу, кемзинчек
күлүмжилү

Араай базытту, санааркак кылыкту,
Бастыра бойы жүрек сыстаар жажыттый,
Јаражай орус бир кыс жүрген.
Ол көкчи кыс меге одоштой јаткан.
Күмүш түдүскектү јаскы энгирлерде
Ол та неге де санааркап,
Узак балкондо туратан.
Јакшылашса, эмеги эдип турар үнгүр,
Араай унчугала, өдө беретен.

Кийнинен ары кемзинчек
Базыдын көрзөн,
Жер араай жайкана бергендий,
Онын уйалып барып жаткан
Коо сынын эбире
Кей чечектеп тургандый.
Бу бистинг омок кылыкту ла
Курч көстү кыстар ойинде
Санааркак ла кемзинчек көөркийлер
База бар туру не деп сананып калатам.
Ол өскө городко көчө берген.
Сүреен уулга жүре берген деп уккам.
Байла, машиналу ырысту ол уул
Эжингишке жаражайды апаратан
болбайсын деп,

Ичимде санангам.
Чаңкыр көстү русалка жаражай
Чүмдү кийимдү ле байыркак өгөөнни
Таштап ийген —
Жаңыскан жадат дийт.
— Эх, русалка, русалка, — деп айдындым.
Сеге талайчы керек болгон.
А сен десе сагыжында жаражайлар,
Модный кийим ле жараш курорттор,
Машина сананган жуунчакка барган.

Русалка жастырган:
Талайчыны тоозынду городтон
Сакып албаган.
Эмди балалу жаңыскан.

ҰЧ JAШТУ УУЛЧАК ЛА АЛТАЙ ЛИТЕРАТУРА

(К о к ы р)

Балыкчыда эртен тура эрте
Карангнын төрөгөнине айылдап барзаас,
Кайра ачып салган эжиктин
Бозогозын бир кичинееш бала
Jүк арайдаг алтап,
Айылга кирип јат.
Колтыгынын алдында јырс этире
Бир бичик кыстанып алган.
Бичиктин адын көрзөбис —
«Алтай литература» эмтир.
Јок, бис тегин иштебейдис...
Алтай поэттер, тегин шыралабайдыс
Јакшы сөс учун.
Калыктын калажын, байла,
Тегин јибейдис деп,
Ол тушта санандым.
Ұч јашту бала школго барарга
«Алтай литератураны» тудунып алганда:
Та кем бүдер бу јаш баладан,
Та Кучияктый,
Та Кокышевтий атту-чуулу
Поэт болор, та кем болор,
Је кижн, чын, болор.
Ұч јаштуда
Бистин үлгерлерис алып,
Таг эртен
Школго барар деп турганда.

ТЫНЫМНЫҢ АЛТЫН САДТАРЫ

Колың бер меге,
Кожо бараак
Мениң тынымның
Алтын садтарына,
Куулгазын аламалар
Узүп берерим...
Түңгей болорың
Каанның абакайына —
Алтын садтарымда.
Жүрегиң бер меге,
Кожо бараак
Жылдыстык жүрүмимниң
Телекейине,
Тенгериниң музыказын
Сен мында угарың —
Мениң жылдыстык
Келтегейимде.
Жүрүмиң бер меге,
Кожо бараак
Ак-жарыктың
Жаркындык жолдорула:
Жүрүмим, жүрегим,
Тыным сеге берерим —
Ак-жарыктың
Кижилик жолында.

КАЧАН БИРДЕ...

Качан бирде сен меге
Айылдап келерин

Кадынның жаказына
Узак туруп,
Кыскылтым ышту
Маралдар өткүре
Сеге не шынгалар?

Күмүш бозомтыкта
Не шымыралар
Чанкыр Кадынның
шуултынан?

Салымның алтын ыйлары...
Сала берген куулары...
Агарып, агарып, кайылып...

Je ac pa —
Жанымда турганын,
Jүрегим шимиртин укканын,

Карагайга jөлөнип,
Музыка болуп калганын,
Ўн жок мениле, jеримле
Сызында биригип калганын...

Je ac pa —
Сеге jолукканым,
Чачын чебер сыймаганым,
Чактар өткүре,
Чанкырлар өткүре
Сениле jүрүп калганым...

УЛАЛУ, АК КУУ, ЖЫЛДЫСТАР

Улалунунг узун теректери
Ай алдында
Күмүш үргүлү.

А мен сеге бойымды
Айтпагам.
Бойымды ачпагам,
Бурулу...

А сен эригип,
Жүре берген:
Ак куу — кара колдорго...

Узун теректеримле
Артып калгам
Ачынып ичимде,
Кородоорго...

Теректер жапсу
Жымыраар-жымыраар,
Бйлаар үстинде
Жажу жылдыстар....
Ак куу кара колдордо
Бйлаар...

Теректер алдында —
Мен жагыскан...

СҮҮЖИМ — ЖАЙЫМ КУШ

Ал менин жүрегим.
Бу алаканда. Ал.

Ол — сеге сыйым.
Өскө менде — мен жок.

Ол менин —
Сок жаңгыс жуучылым,
Сок жаңгыс коручылым.

Ол менин —
Сок жаңгыс мааным.

Ол менин —
Сок жаңгыс учурым.

Мен сени сүүйдим:
Керсүүнди, кеберинди.
Мен сеге көөрөйдим:
Кижининг тенгерилигин
Сенен көрөдим.
Мен сеге сүүнедим,
Сени сүүйдим.
Ай алдында
Күмүш канаттарым
Жайым жайадым,
Жайыладым.
Сен барына
Мен жүрүмди
Анаң тың — кайкайын.
Же мен сүүжимде
Жалчы эмезим — жайым.
Ал мени, менин сүүжимди
Ал. Алаканым жайайын.
Же мен — кожон, жайым куш,
Жаңжыгым — жайым.

КАДЫН ЈАКАЛАЙ

Карангуй түнде
Кадын жакалай
Карагайлар тымыгын...

Кайда колың бер меге.
Јүрегиме жаба тут.
Кайда... Уктың ба?.. Нени?

Карангуй түнде
Кадын жакалай
Кандый карангуй.
Карагайлар тунук.

Кайда, меге көр,
Бери бейин.
Нени билдинг?

Карангуй түнде
Кадын жакалай
Кандый араай.

Кайда колың бер,
Алаканың алайын.
Јажын чакка
Туруп калайын.
Нени билдинг?

— Көстөрдинг ыйын,
Ачу јажын.
Сүүш, ырыс, кыйын
Бир болгонын, барын.

ЈАШ УУЛЧАК ТУЖЫМ

Ах, мен јаш тушта
Кандый ару ла јажу
Кажы ла тынду немеге килеген,
Кажы ла кижиге јакшы кўүнзеген,
Килеңкей ле буурзак,
Сонуркак ла јилбиркек,
Кай чөрчөктөрдү тўниле угатан,
Сананган саналталарымда
Бу јерде јок јүретен
Саң башка
Кайкап калган уулчак болгом.
Ах, мен јиит тушта
Кандый көөрөңкөй, кандый
романтик...

Туштаган бичикти ўзе кычырар,
Көрүлген немеге ончо сонуркаар,
Угаачы, тудачы, талайчы болотон,
Бастыра улуска ырыс экелетен,
Улу керектер төрөлине бүдүретен,
Төрөл јонын бүдүрүзиле кайкадар,
Эң ырысту сўүштү болотон
Кандый бүдүнкей ле от-калап
болгом.

Ол уулчак ла ол јиит уул,
Эмди слер кайда?
Кандый ыраак талалар јаар
Чаңкыр көлөткөлөр бололо,
Слер уча бердигер?
Јок, слер кайда да
Учпаганаар.
Слер јаантайын мениле кожо.
Ол, јаштык ла јииттик санаалар,
Слер менин ийде-күчим,
Слер менин ичимдеги байлыгым,

Слер менин күмүш-эрјинелигим.
Слер мениле өлөрдиг өлгөнчө,
Калганчы тыныжым үзүлгенче —
Јаш туштагы санааркак уулчак,
Јаандап келердеги от-јалбыш
романтик.

КУУЛГАЗЫН КАДЫН ЈАРАДЫНДА

Кадын јаказында мен туулгам,
Кыскылтым кайалар алдында.
Кадыннын шуулты көксимде
арткан,
Кожондук шынгыртту салымда.

Кадындык карагай колыла
јапгыган,
Көөрөп, јаныла учурткамда.
Кайран Төрөлим жүректе сыстаган,
Кереес салымым санангамда.

Сананзам, жүрүмим качан да
учуртар
Кыскылтым кайалар алдыла,
Кадын жакалай марал јалбыраар
Кажы ла јайылган јастарла.

Куулгазын кептү алтай кеендик
Көөрөдөр өскө та кемдерди.
Јиит жүректер маралдый јалбыраар,
Јолдор жакалай карагай ыйлаар...

ЈАШ ТУЖЫМНЫҢ АНГЕЛДЕРИ

Мен јаш тушта
Саг башка көдүрүлү,
Јажу ла сүрекей,
Кыстардын јаражына
Бактырткан,
Улааргандый бүдүмдү
Уулчак болгом.
О, кеен чырайлу көөркийлер
Канча кирелү
Көп меге туштабаган
Оромдордо, школдордо,
Кинолордо, институтта —
Кайда ла эбиреде!
Олор унчукпас .
Ангелдер ошкош деп
Меге ол тушта көрүлетен,
Кыстар эмес — кеен героинялар,
Куулгазын илбизиндер,
Јалтанчылу тирү идеалдар
Јарандырулу ла ару садтарда
Та нени де шымыранып,
Баскылап жүретен.
Кандый мен тидинбес
Уйалчак болгом.
Бастыра жүрүм
Блоктын үлгерлери чанкыр
ыжыдый,
Романтика ажыра
Меге билдиретен.
Кайда эмди слер,
Ол үренчик кыстар?
Јаш тушта сызымнын
Одо берген көлөткөлөрү?
Улалулык, москвалык

Мени билбес јаражайлар,
Јажык жүрегимнин
Јажытту кудайлары.
Слер мени ол тушта
Бойыгар да билбей
Бийик ле ару
Болорына үреткенеер.
А канча мен
Кичинек жүрегимле
Кыйынга кестиргем,
Тумантык ол чанкыр
Тату туйуксыныштар
Илбүзине тутуруп.
Кайда эмди слер,
Јиит тужымнын
Кижиг билбес кудайлары?
Кандый кижиг көрбөөн
Ороондорго једип,
Балдараар азырап,
Јенгил жылбырайдаар,
Романтик жүрегимдеги
Кичинек кудайычактарым,
Бажым айландырган
Јажытту бажыргыштар.
Слер менин санаамда
Ол ло бойоор өскөрбөй
Јап-јаш артып калдыгар.
Санаамда менин бар,
Је өскөгө көрүнбей.

БИР КЕБЕРКЕККЕ КАТ-БИЧИК

Мен Слерди көргөн лө бойынча
Алаатый берип,

Тура калгам...
Эпши кижн кандый тог өткүре
Јүрекке өдүнгир сысту
Јараш болотон туру деп,
Санаалар мени олјолоп, түйметкен...
Слер Шота Руставелинин
Каандык сыргалјы кыстарына
Түней болгоноор,
Слердин чырайаар керсү тын-сүнезиле
Кеен ле оморкок коо оборула
Јебрен Грузиянын каан-кыстарына
Түней ошкош деп меге эбелген.

Оног санангам,
Слер јебрен Грециянын
трагедияларынын

Төп лө јаражай
Баатыр јүректү кыстары.
Мен слерди адаарга санангам:
О, Иофригения, Эвридика эмезе
Электра деп.

Эмезе Александр Македонскийдин
нөкөри
Улу скульпторлор сүрлерин урган
Таис Афинская — ойгор јаражай
ошкожоор.

О, Ольга Кириакиди,
Грек политэмигранттын кызы,
Мен слерди көрөлө, таныжып,
Кандый үй кижн керсү ле
Ару, оморкок болотонын таныгам.
Слер билелү, балдарлу, мен де.
Је мен јаан ырысту:
Слердин јаражаарла,
Балдарга поэзияны үреткенигерле,
Билегеерге чындыгаарла,

Ару жүрегеерле,
Улуска буурзагаарла,
Лебрен грек кыс-кудайлар
Сүрлери ошкош
Сан башка чырайаарла,
Түштүк үй улустын
Кижиге жүк ле сезип ондоор
Ээлгир ле коо
Базыдаарда грацияла.
Жакшы жүреер, Ольга Кирнакиди.
Слердий поэзия ла романтика сүүчилер,
Чындыкчылар, оморкоктор
Жүрүминде ырысту
Болор учурлу деп,
Бек иженедим.

МОСКВАДАГЫ ЖИИТ ТУШ

Москвада жас.
Москвада жаш.
Бис экү жап-жаш.
Байла, керсү.
Байла, жараш.
Колдорустан тудужып,
Институтка мендеп,
Троллейбуска жүгүредис.
Ах, та качан ол болгон,
Та болгон, та болбогон.
Сен эмди ыраакта —
Кеен түштүк сахарда¹.
Сен ол ло омок,

¹ Са х а р, к а л а — Орто Азияда город.

Каткычы дежет.
Оморкок ло коо деп,
Јетирү келет.
А мен ол ло
Соок Сибирьлик Алтайда,
Ак сүрлү тууларда.
Мен ол тушта
Килегем сеге:
Сибирьде күч туштаар
Түштүк гүлчечекке.
Бери экелбегем,
Кожонгын чеберлеп.
Ол тушта сен
Ачынатаң, кородойтон,
Мениле кожо
Келер деп.
Эх, сен кеберкек,
Оны ондобойтон —
Мени не
Мындый кату деп.
Андагы улуста
Кебистер, күмүштер
Бийик баада,
А менин кылыкта —
Чынга ла аруга,
Јылдыстарга сүүштер
Бу тоомјыда.
Кожондо до, кородо до,
Баштапкы нөкөрим,
От-јалбыш көөрөмим.
Төрөл јер берген
Молјулык-төлөлтө —
Кудайдаң келген
Кожончыга берилте.
Сен оны эмди билген,

Билеле — быйанду.
Je өскөни
Сен база сескен.
Jүрегис — жажытту кыйынду.
Ачык айрылышканыс
Эн күчи эмес,
Жажытту ундышпаганыс —
Ууры ине.
Je кем жок.
Күн ошкош изү
Кеен түштүк сөсчи,
Jеринге чындык бол.
Мен сеге качан бирде
Ойто туштаарым.
Чын кижиге болоры ас,
Je чын Төрөлчи —
Онон бийик.
Бис экү андыйысты
Эмди сен чыннан
Жазап билдин.
Бойыстын ырызыстан
Бийик болгоныс —
Бистинг оморкогыс.
Кем төрөлин сүүген,
Мыны тоогон,
Бис экү мыны билгенис,
Жаңыс бойын сананарын
Jенгенис.
Айдарда, бисте
Улус адыс бар,
Jериске берген чегис.

ТВЕРСКОЙ БУЛЬВАРДА ЯПОНИЯЛЫК ВИШНЯ

Кайда да күүлеген
Ыраак Москвада
Тверской бульварда
Кажы ла жаскыда
Япониялык вишня
Санааркаак чалыыр
Кызычактый кемзинчек
Оошкы чечектериле.
Оскө жердинг
Кеениле жарыыр,
Узун уйкудан
Күлүмјизи чечилип.
Ол вишняны сананзам,
Јүрегим не сыстаган?
Јарыган чалузын
Эмди не санангам?
Ол тушта
Күлүмјинг жарып,
Сен мениг јанымда јүргенг.
Јаш кызычак,
Сен баштапкы
Чечектерингле чечектегенг.
Ўй кижининг
Јаражынынг илбүзи
Јаңы ла јайылып,
Сени эбирген...

* * *

Япониялык вишняны,
Оскө јерлик јаражайды

Сооктор келгенде,
Жылулап оройтон.
Мен сени,
Жаш чечектий,
Түштүк жаражайды
Жүрүмнинг соокторынан
Чеберлеп болбогом.
Жүрегининг эрјине
Жажыттарын ачпай,
Ару күлүмјининг
Илбүзине курчаткан
Изү ороонунга сен
Чечектеп ыраган.
Бийик санаалар
Тартымына алдыртып,
Көөрөп, карыгып,
Мен тура калгам.

* * *

Кайда да ыраакта
Күүлеген Москвада
Карыкчал чечектер
Япониялык вишняда,
Кайда да түштүкте
Каткылу — жүзінде,
Куулгазынду — көксинде,
Кайкамчылу жүректү
Бир үй кижиге жүрет
Гүлчечек өзөгінде.
Жажыт кайкамчыктар
Жүрегінде бар деп,

Билет та кем,
Та эмдиге билбейт...

МӨҢКҮ СОЛДАТТЫҢ СӨЗИ

Мен —

Жууда өлгөн советский солдат!

Мен Туулу Алтайдын

арчын жытту сындарынан,

Мен Орто Азиянын

садтарынан, чөлдөринен,

Мен Украинанын

ак череттү хаталарынан,

Мен Прибалтикадан,

Россиядан, Кавказтан.

Менин угым жүзүн-башка,

Алтайда мен —

алтай, орус, казах.

Төрөлимде —

жүс түмен тилдерлү.

Же менин нациям бир —

Мен советский кижги.

Мен эне-жеримди

Кызыл тынымла бектеп,

Кайран ороонымды

Жүрегимнин каныла сугарып,

жыгылган

Советский солдат.

Менин кереес сүрлерим

Софияда, Венада, Буданештте

тургулары.

Болгарияда мени

Алеша деп адайт,

Будапештте

сүрлигимнинг ады — Василий.
Берлинде мен — бала кучактанган —
Трептов паркта турум.

Ол бала —

Мен аргадап алган
Жаркындыкту Келерлик.
Мен — слердин адагар ла агагар,
Балдар азырабаган
ийнигер ле уулыгар.

Менин эди-сөөгим
Кайран јеримнинг
калын тобрагында,

Итальян ла француз,
югослав ла поляк

Партизандардын сөөктөриле кожо
Европанын кырларында ла аркаларында,
Маньчжуриянын
төндөринде, сындарында.

Карпаттарда ла Альпаларда.
Кайда менин сөөгим јок эмеш.

Совет солдат јыгылып,
Бойынын каныла
Бу јердин кыртыжын
бектештирген.

Бойынын эди-сөөгиле јапкан
Планетанын төжин.

Јеек-јутпаны базары —
Эн јеткерлү ле уур иш.

Ол ишти бүдүрери
баатырга молјолгон.

Төрөл телкемдерди,
Бу тымык тенгерины корыырда,

Тыны јоктый
тартышкан

Миллиондор жүрүмдү,
күүн-санаазы бир
Мен — советский солдат.

* * *

Эмди менин үстимде
Жаскыда жаш агаштар
Жажу шуулажат.
Ак көбүк чечектү садтарда
кучкаштар жангырайт.
Жаш үйе — пионерлер
жалбыраган галстуктарлу
Жарык жалаңдар
ортодо журттарда,
Жарашталып жаранган городтордо
Колычактарында чечектерлү
Жаныма менин —
мөңкүликке келгилеер.
Өчпөс от жанында
Жиит жуучылдар
автоматту тургулаар:
Ойди ле өткөн
Улу жуу-согушты эзедип,
Устинде самолеттын
торгуланыжын тыгдап,
Энезин, сыргалызын,
эмдигини сананып.
Бистин канду
траншейлерис койрыкталган,
Карара түдүнделип,
танктар жалбыраган
Каныла будулган
карыкчыл телкемдерде
Эмди аштардын чачтарын

Эрке эзндер элбек сыймап,
Күмүш толкулар чайбалып,
араай баргылайт,
Жорукчы поездтер тирсилдеп бускан
Жашту горизонттор түбине өткүлейт.
Түндеги городтор жаркыны
чалыйт, тегери жарыдып,
Амыр журттар,
амыр суулар,
балдар ойногылайт.

* * *

Жакшы ла ырысту журтагар,
слер,
Жараш ла жардак
жангы өскөн үйе.
Жангы улус слер —
бистинг балдарыс,
Келерлик бүдүречилер,
кеендик тудаччылар.
Бис качан да слерле коштой
Көрүнбес жүрерис.
Слер бистинг амадубыс
бүдүредеер,
Бистинг тыныстан
бүдүп өзөдөөр.
Бис слер учун жүргенис,
Слер учун өлгөнис.
Же бис — адалараар —
Слерле кожо:
Элбек жайылган кожондороордо,
Эркин балдарыгарда,
Эрү чырайаарда,

Слердин көрүлбеген коручыгар —
Мөңкүлик
Советский солдат.

БААТЫР ЖҮРЕКТҮ АЛТАЙ КЫС

Ада-Төрбөл учун Улу жууда алтай комсомол кыс Санук Сақылова жуулашкан. Жалтанбас санитар кыс көп шыркалу жуучылдардын тынын аргадап, төп лө керсү кылыгы учун солдаттар ортодо жаан тоомыда жүрүп, озор онын жүрүмин чеберлеп, ого ончозы жа-лакай болгон. — Бир катап фашисттер жуучыл кысты курчайла, олјого кирзин деп кыйгырышкан. Туулу Алтайдын жалтанбас кызы: «Орустар олјого кирбей јат!» — деп, удур кыйгырып, калганчы тыныжы ўзүлгенче адыжып, геройлык өлүмле өлгөн. Бу ўлгерди баатыр жүректү туулык кыстын кереезине учурлайдым. Алтай кыстын ат-нерези текши јарланып, оны ончо јашөскүрим ле текши эл-јон билер учурлу. Санук эскидеги Эликманар аймактаг жууга атанган.

Санук Сақылова,
Слердин адыгар сананзам,
Алтай тайганын агару кужы —
Агуна араай агарып,
Толкуланган күмүш
Кыралар үстиле
Учуп, јайылып, кайыган ошкош.
Санук деп слердин
Санааркак адаарды
Сананып ийзем,
Ыраак тумантык көлдөр јакалай
Кайкамчык ангырлар,
Карыкчыл турналар
Бой-бойын кычырып, карыккан ошкош.
Кандый јердин

Карасуларын ичип,
Кандый тайгалар
Кейиле тынып,
Баатыр жүректү болуп чыдадаар,
Алтын-Тууҗы баатыр кыстый
Төрөлиске өштү табарарда,
Кыс жүрегеер кородоп, сыстап,
Кандый журттан
 Јууга атандаар...
Кандый эне карыгып, ыйлап,
Калганчы катап слерди үйдеген.
Кандый ииттин кереес сүри
 Слердин жүрегеердин түбинде жүрген.
Санук Сақылова,
Эрлү кысты
Сыгындар сыылаган,
Сындар сақыган,
Јараш бойоор
Јашта јунунган
Суркураак алтай
Суулар сураган.

* * *

Санук Сақылова, алтай керсү кыс,
Канча јуучылдын
 Тынын аргадап,
Калганчы учында
 Өштүлер курчаарда,
 Јалтанбас адыжып,
 Эрлү жыгылган.
— Орус солдат олјого кирбес! —
Кыстын кыйгызы
 Өштүлерге угулган,

Алтай туулардын
Кара көстү кызын
Олјого олор алып болбогон.

* * *

Санук Сакылова.
Сындар сакыган
Баатыр жүректү
Кыстыг жанарын.
Калапту алтай кыс
Күнбадышта арткан,
Төжиле төрөлин
Корып жыгылган.
Толкуланган аштар
Ўстиле жайгыда
Агарып агуна
Араай учканда,
Туманду көлдөр
Жанында турналар
Карыкчалду унчукканда,
Тайганын кызы деп
Слерди биледим.
Агунадый ару ла
Аңырдый жараш
Јаан жүректү
Эрлү алтай кыс,
Санук Сакылова,
Слерди сананадым.
Кеен тууларда
Керсү сүреер
Кожондый, санаадый
Јүрет деп бодойдым.

БИСТИНҮЙ УЛУСКА

(8-чи Мартла уткуул сөс)

Туулардагы үй улус,
Турлудагы үй улус,
Журттардагы үй улус,
Жаныстагы үй улус,
Жааналарыс, энелерис,
Эжелерис, сыйындарыс,
Бүгүн бис слер учун
Чөөчөйлөрис көдүрип турус.

Слерге

Аржандый ару жүрегинин

Жалакайыла

Бисти курчаган,

көдүрген улуска,

Слерге,

Күндий изү

жүрегинин изүзиле

Бисти жылыткан,

чеберлеген улуска

Мөңкү жаш күүнзейдис.

Акту ырыс,

амыр-энчү күүнзейдис,

Бистинг, үй улус!

Бу туулык эл-калыктын

историязын сананза.

Алтайдын

өткөн жүрүмин

ойгортсо,

Слердин жүктенген

жүгүгөр учун,

Слердин чыдашкан

чыдугар учун,

Слердин кезилбес

Тыныш алынбай
Снап буулап јат,
Кийнинде сыйлар алып,
Делегатка чыгып јат.

* * *

Јуу-согуш тужы өй.
Санаарга кирет пе,
Ол јердеги јаанам?
Мен ол өйдө —

кичинек-кичинек.

Мыны ончозын
Кирнестеден көр туратам:
Слер кыр арјанда
Кары жаңы кайылган кырадаг
Эјемле кожо

мажактап барала,

Бир баштык

мажак терип алдыс деп,

Јашкан кар өткүре
Сүүнип келип јатканаарды...

... Слер беелер саап турараарда,
Бис уулчактар мал јууп,

не аайлу чабатаныс.

— Балам, сен канайт та

баштактанзанг.

Эрјине малдын бажына

качан да сокпо,

Алтай улустын жаңы андый — деп,
Слер мени үредип туратанаар.
Је андый да күч јадын тушта
Јай ла болзо,

Кыр ары жанынан
айылчылар
Жеткилеп ле келетен.
Слер күлүмзиренип,
Какпакты шыбап ла туратанаар.
Мен жылкынын
жаш өтөгин бедреп,
Сабатту учуртатам.
Мен слердин
айылчылар күндүлеген
Ачу аракаардын
амтанду аарчызына өскөн
Кижинем,
Ойгор көгүстү
алтай үй кижини —
жаанам.

* * *

Керсү ле эрлү
Туулык эпши улус!
Бу жаркынду жадынга једингенче
Слер нени көрбөгөнөөр,
Нени көдүрбеенеер.
Слердин жүрүмеердин
Көп јаны —
олуды јок иш.
Бала-барка чыдадыш,
Мал кийнинен базыш,
Айылдын ижин башкарыш.
Кажы ла јанын дөөн көрзөг,
Качан да түгенбес —
иш ле иш.
Је бу ла өйлөрдө

Сүүнчи ле ырыс.
Айылчы-төрөгөн, күндүлеш,
Той-жыргал өткүриш.
Улуска ол сүүниш.
Je слерге сүүнчи де болзо,
Ол түней ле шакпыраш, иш.
Je бу ок өйлөрдө
Слердин кожондороор
жылдыстарга једетен.

«Уйген-куушкан шынкырап,
Уүрелер јелген Алтайым» — деп,
кожондозоор,
Оны тындаган чолмондордын
көстөри

Араай типилдеп,
јаштары јымырайтан.

Јайканып кожондошкон
Јебрендик-јебрендик
Чактар түбинен келген
Јүрек сыстар карыкчал ла ару
Алтай кеен кожондорло кожо
Јайгы тан адатан.

* * *

Ол күч кату өйлөрдө
Тарыска ошкош аттарла кыра
тартатан,
Карангуй түн киргенче
обоо салатан

Алтай келиндер:
Өгөөндү келиндер,
Тул келиндер,
Эјелер, кыстар.

Слер тижеер тиштенип,
Эр улустын ижин тўнгей бўдўретенеер,
Чыйрагаар ла эр улустан
бир де артпайтанаар,
Кату ишке ўзўлип,
бертинетенеер.

Јуудан јанбаган
өгөөндөри јогынан

Јети баланы
јаныскан азырап,
Ончозын улус әдип өскүрип чыдаткан
ойгор жүректү

Алтай ўй улус билерим.
Јаныскан одын томурып,
Јаныскан өлөң обоолоп,
Мал-ашту,
бала-баркалу јаткан

Тудунза, тын јоктый,
Алтай ўй улус билерим.
Онын учун
Бастыра ак-јарык ўстине
Туулык эр адымнан айдадым:

— Туулык эл-калыкта
Эң артыгы — ўй улус!
Эң чыдузы — ўй улус!
Эң чеги — ўй улус!
Эң беги — ўй улус!

* * *

Мен јайгыда
Ынаарлу тайгалар ортодо
Шарлаак карасунын јанында
Јебрен сыркынду өзөктө

Эбиреде эл-калыкты бу улус
Эрке колдорыла чыдаткан.
Төрөл јеринин
Элинин салымыла,
Јенил эмес јүрүмиле
Унчукпастан
Ичинде ырысту болгон.

* * *

Туулык јебрен јоныс
Энезиле улу, ого тоомјылу.
Энезиле керсү.
Эиши кижиле мөңкү.
Бис энебиске карузып,
Энейис деп байлайдыс.
Кереес јериске баштанып,
Јер-эне деп айдадыс.
Бис көп шыраны өткөн,
Јебрен ле бек,
Чыдамал эл-јон
Туулык үй улус
Быйаны алдына
Бис үргүлјиге төлүлү.
Мен — эл-јонымнын уулы —
Слердин алдыгарга
Јабыс энчейерим:
Јааналарыс, энелерис,
Эјелерис, сыйындарыс,
Туулардагы үй улус,
Јурттардагы үй улус,
Турлуларда үй улус,
Јаныстагы үй улус,
Ак үлеге јетире јүригер,

Амыр-ырысту журтту.
Уйелү жебрен кожондороор
Уйелерге жанырап артсын.
Керсү чырайаар,
ару санаагар
Келер өйлөргө агару өтсин.

АЛТАЙДАН ЛҮРЕ БЕРГЕН НӨКӨРИМЕ

(Кат-бичик, самара)

Сен, чындык нөкөрим,
Жарбынала, ырбай бердин,
Жажына сүүген Аба жышту Туулык жеринген.
Канайдар,
Чынынча болзо,
Отторы чагылышкан миллион улусту
улу городтордо,
Чындап та,
Лүрүм де, культура да
Бистийинен айдары жок бийик кеминде.
Аш-тус та элбек,
Кийим-тудум да өнгүк ле байлык.
Бис мында, јака жерде,
сондоп то жадыс,
ас солынып та жадыс.
Кийимибис те бистинг өчөмик,
Энг чүмдү эмес.
Кирер, көрөр эн жаан театрлар да,
Өскө ороондук атту-чуулу «жылдыстар» да
Бистинг кичинек городто кайдан келзин.
Кезикте мен де,
Өскө дө бистинг нөкөрлөрис,
Тарынала,
Кайкамчылу культуралу төстөр бедреп,

Кодорылбай,
Өзөр, жаранар, там ичкери
өскүрер керек.

Нак ла эрчимдү,
жалтанбас ла жарык
амадаар керек.

Бу кеең ле жебрен туулардын кеберин
Аржанынан
Јаштан ала

јүрегиске јуралып калганда,
Ак толкулу сууларыс
Тын-өзөгис өткүре
Түрүлип, күркүреп агып јатканда,
Келер кееңдик ле чүмделги бүдүреечи
Кандый да өскөјерлик жалтыраш ла
јаркындалыш ажыра
Агару үч Сүмерлер — Кадын-Бажына
тартылар,

Күрең күсте
Чагана јытту кузуктарын јамынган
Аба јыш серүүн салкыңду тайгаларына
бажырап.

Айпак мүөстү сыгыңдар
Күскиде бустаар алдында
Балкаштарга кирип,
Ары-бери јелишкенин
анчы элдиң уулы
эске алынар.

А бис бу элдиң, бу јердиң
эрлери болорыста

Эл-јоныс бисти
јарбынала качсын деп,
јүрүмге тууган ба?

Јебрен өйлөрдө
тонокчылдар келерде,

Төрөлин корыырга
кажы ла эр туратан.

Кичинек элге
Коручылдар јетпеген де,
Кыстар ла келиндер де
јуучылдарла кожо туружатан.

Биске —
Өрө өзүп јаткан
Кичинек эл-калыкка —
Кажы ла јайалталу уулыс ла
кызыс кысканчылу.

Олордын јерине
өскө улус келет,
Кезикте карьеристтер ле демагогтор.
Јаан городтордо јер таппай,
Бого азыранарга келгилеп,
Слер, нени билеригер,
бу бийик культура јок јака јерде деп,
Тынзынып, бийиркеп те јүрзе, табы.
Је канайдарын,
Бойлорыстын ас тоолу үредүлү улузыс
Јакшы айалга јок деп јарбынып,
Өскө јерлерге,
Јүре берип турганда.
Айла өскө јерде

чүмделгинин кижизи
Өрө көдүрилерге
јүс катап көп
буудак өдөр керек.
Јүс катап эрчимдү ле
јайалталу болор керек.
Азыраган элинде иштебеген јайалта
өскө јерде не керек.

Ачынба, нөкөрим,
Мен сеге керектин јартын айдайын.
Бала ошкош јарбыныш ла,

Тенек ле кедер оморкош ло
Анда да, мында да
Көп јер өдүп албазыс.
Јүк ле бойыннын јайалтанга
шор әдип аларын.

Алтай сен јогынан алдырбас,
А сен төрөл јер јогынан өзүп болорын ба?
Төрөл јеринге, төрөл улузынга ачынба.
Кижн кайран
әнезине ачынар ба?

Әнедий төрөл јеринг
слерди сакып јат.

Ол слердинг
Јастыраарды озолодо таштаган.
Јаныгар түрген
туулу кайран јереерге.

Слерди бис сакыйдыс,
Слер биске керектү
мында айылаарда.

ЧОЛУШМАН

Кайран Каранг,
Кандый јакшы —
Кабинеттен кодоро тартала мени,
Кайкамчылу Чолушманга
Апарганын!

Мында Алтайдын Крымы —
Балыкчыда
Картошконунг јааны 2 килограмм —
Чочконунг балдары ошкош.

Кайда әјем — от-кижи
Мария Санатовна Туянинанын садында

Аламалар алтын ла кызыл
Тоголоктор ошкош,
Чек жаңгыылдык чибичектеги шарлар.

Кирип барзанг —
Көзинг кылбыгар.

Кайда Кайра-Баспас деп
Кайалык кајудан
Түни-түжи суучак шуулап,
Агара илинип калган,
Оног карасу болуп,
Журтты өдүп жат.

Кайда уулдар белдерди шүүндейле,
Кезигин армакчылайла,
Казыкка буулайла,
Агыдып турган,
Кийнинде ойто тудуп аларга.
(Улалунунг музейинде
Торпеда кептү бел
Мылтыкла адылып,
Мында тудулган).

* * *

Мында сенин таайынг —
Күлүк кижиги Мадышев
Айлында жырган отурала,
Кенерте чыгара жүгүрүп,
Тенгери дөөн салюттайла,
Ойто кирип, оног ары
жыргаган.

Кайда 12 жашту Мадышев Олег —
Бүткүл бойы күлүмдү ле күндүү,
Темпераментле одырынган
Жалкын-машина ошкош
Сары таайыннын уулы,
Качан да журукчы көрбөгөн
Жиит журукчы
«Нух, Мух ла Куранай —
Үч анчынын андажы» деп
Сан башка альбом журап алган.

Кайда Көк-Паш журтта
Василиса баатыр кыс:
— Эр кижиге мен дейле, коркыбас
болзоор,
Атту чапканча Чолушманды
Кечип болороор бо? — деп ченеген.
(Василиса бойы чапканча келеле,
Көк-жажыл жымыраган иримдерлү
жерден
Jүзүп, кече бер турган деп улус айткан)
О, Көк-Паштагы алтын чычранаттын
аралы:

Сап-сары тизинти,
Та жинжилик, та бызыру..
Көк чаңкыр тегери алдында
Ары жанында унчукпас
Жап-жажыл толкулар
Бели бүктелип араай жылбыраган.

— Слер мынан барыгар,
Мен сельсоветтег
Чычранаттын каруулчыгы — деп,
Эжен Лизанын уулы Петя

Браконьерлерди коркыдып,
Сүретени кайда.

О браконьерлердин
Кижиги кородоор «ижиги» —
Чычранатты малтала томурый,
Будагын жаратта бугулдап салганы.

* * *

... Мында улустыг чырайы
Жебрен ле керсү,
Жүректери көгүстик
Куьльтурала толу.
Чын, бу эл-жон —
Жебрен телелердин¹ калдыгы,
Чырайыла, тилиле, кылыгыла
Курч бүткен жеендери.
Мында улустыг айдыжы
Кайкамчылу жебрен ле жымжак:
Турктар ла азербайджандар
Эрмегине жүзүндеш,
Озогы түрк сөстөр
Ол ло бойы —
Табылган жебрен таш бичимелдерде
Айдылгандый.

О, тил шингдеечилер,
Слер кайда жүригер? —
Базырык баатырлары туштагы сөстөр
Жебрен кургандары,

¹ Телелер — телелер деп элбек жебрен түрк бир бүдүм эл. Монгол тилдин теленит деп айдыжыла артка. Олордог — төлөстөр.

Жан-кылыгы ла чырайы,
Жебрен чактардын сыркыны
Бу өзөк ичинде сөөктү төбөлөрдө
Өдүп, шингип, сынырап калган ине!

Мында биске
Бүткүл бойы чөрчөк ошкош
Сүгүнүшев Байлугуш өрөкөн
Эрјинедий озогы кеп куучыннын
Каптыргазын ачып,
Жажыттарын айткан.

Бу чөрчөктөрдө
Кандый бис кумран
Өйлөргө жетпегенис! —
Оны канайып айдар! —
Теленгит тилле ол
Мынай айдылар:
— Ол өскүс уул барар ла барар.
Барала көрзө, сөөлти үй турар.
Ол сананар: бу не үй туру деп.

А мындый чоң ло чек кезилген
Чертпе үйелерди
Мен кайда да көрбөгөм.
Ончозынан ус улустын колы көрүнер.
Тас ару Көк-Пашта
Беш айыл — чек экче ойынчыктар.

Эки өзөктөн түжүп,
Эптү биригип, бир болуп аккан
Шуулаган Башкуш ла
Жылбыраган Чолушман...
Эки кеендик суулар
Бириккен жерде
Кандый сан башка өлөндөр,

Кандый өңдү таштар.
Теленит тилле
Эки суу белтири —
Суунын самыгы.
Чолушман кечире ол жаратта
Корголжындый суркурулу
Сан башка кайа.
Бу кайа жүзинен
Таш кодорылып түшсе,
Журтта улустан чыгым болоры белгези.
Кандый жебрен жер!
Канча жажыттарын койдонып,
Үргүлжик үргүзине тымыган Алтай.
Эки жаны көө каскак кажу:
Улу шибее, улу корынгыш,
Жажына бектенгиш.

* * *

Каран, санаанга киретпе:
Көк-Пашка грузовиктин үстінде
Учуртып отурала,
Чолушман жаказында одуга
Кенерте токтой түжеристе...

Бу алтын журук эмди менин
Көзимде ле көксимде —
Качанга, байла, артар:
Эбиреде алтын-сары бүр,
Санааркап кайындар шанкылары
Араай тымыкта шылырайт.
Көк-жажыл теренде толкулар
Араай айланып жылбыраган.
Бери жаратта кайындар алдында

Ол мөңкүлөр алдында
 јуртап јаткандый.
Эмезе аттын
 кургак богын чачала,
Шымыранатам —
 баатыр болуп кубулайын деп.

* * *

О, аркага кирзен,
 бөрүктің чейнелер.
Төңөштөр коштой
 јайылгылаган турар.
А өлөңниң узуны
 сениң сыныңдый,
А арка — арка эмес:
 туйук јыш, тайга.
Кандый куштар үни
 мында јок дейзин!
Кичинекте мени анчада ла
Браактаң угулатан
 сан башка чочыдулу
Күүкниң энези деп куштын
 үни кайкадатан.
Мен ол кушты
 эмдиге көрбөгөм.
Ол меге кандый да
 каан абакай ошкош
Чүмдү ле кеен,
 коркымчылу деп билдиретен.
Аркага кирзен,
 тым туруп каларың:
Көрүк кенерте
 јадыктын үстиле

Каспа деп журт андый:
тайга-таш
Койнында,
ар-бүткен өзөгінде
Турган ла
амыр журтаган жажына
Эл-журт бу болор.
Улузы керсү ле
Кеберкек,
кылык-жангы жалакай, күндүркек,
Бой-бойына үргүлжиге нак,
өштөжип билбес,
Анчы ла чыйрак,
төрөгөнзөк, тееркебес,
А Каспанын
жерлеринин аттарын
Эске алынзан,
кеен чүмделги ле
Ачылбаган жажыттар,
танылбаган кайкамчык —
Анда ончозы —
жазап уксагар да,
Музыка ла поэзия
кайда бар эмеш:
Көлдү-Арт, Мөштү-Арт, Сай-Кечү,
Борбок-Жыду, Кызылгат, Кадыргат,
Конош, Суугайан, Учуктын-Учы,
Ак-Суунын Бажы,
Тонмок-Суу, Кара-Чет,
Эпшеен, Кажу-Чет,
Лодор, Киреен, Ойбок,
Коскоол, Кызыл-Кујур,
Чоочокту, Каспа-Оозы,

Ак-Кайа, Тушташ-Öй,
Кадын ичи, Сайакай.
Кажы ла сөстө —
кайкамчык јаш тужым:
Бригада жүргеним,
учкажып јилектегеним,
Балыктаганым,
кузуктаганым, көжнөлөгөним,
Койлор жылытала,
чак чыкканча бедрегеним,
Јеекеннен коркыганым,
чаапка туштаганым...
Јараш јаш тушта,
ак-јарык ачыларда —
Јаашка өткөниг,
мөндүрге бастырганым,
Јаш жылдарында
телекейди кайкаганым,
Кайран ар-бүткенниг,
кару эл-калыктын
Тынын, бүдүзин
көксине алынганым,
Канчага эмди
јерде жүреринде
Эске алынзан,
јүрегин сыстаганым...

* * *

Бу јерлердин аттарын
ол тушта угуп,
Улус чай ичип,
эрмектежип отурза,
Ада-энеге,
улуска јайнаарын:

ОРЧЫЛАН ТӨЗИ — ОТ-ЭНЕ

*Индиянын от-жалбышту кызы
— Индира Гандинин кереес
адына учурлап турум*

(ОТКО БАЖЫРААЧЫНЫН
ТУУЖЫЗЫ)

Озогыда алтай улус
От-Энени алкайтан.
Очокто отко аш үрүстеп,
Алкыш-бийан сурайтан.
Оттын тыны энг бийик,
От кижини кижиге эткен.
От — ончонын өзөгү,
Отту болуп кижиге бүткен.
Очокто от өчпөгөнчө,
Айылда эне отурганча,
Ол уйга өрө өзөр,
Ончо уурды алып чыгар —
Албатым мынайда бодогон,
Ак-санаалу жандаган.
Озо ло баштап От, Очок,
Очок жанында Эне-кижиге —

Орчылагнын төзи бу,
Ар-бүткеннин жаңы бу.

* * *

От-Эне ончонын тынында,
От — Күнде ле Жылдыста,
От — агару керекте,
От — эн улу кереесте,
От — Көдүрү жалбыжы,
От — Сүүштин илбүзи,
От — жүректин түбинде,
От — ончонын ичинде.

*

Отту улус — баатырлар,
Отту улус — ойгорлор,
Отту улус — жанарчы,
Албатызын коручы,
Өдүрим, эрлү кижини
Алтай улус жебреннең
От-кижи деп адаган,
Омок күүннн мактаган.

*

Очоктогы от — айылдын төзи,
Оны эбире биле өзөр.
Очок жанында Эне-кижи,
Эне — айылдын ээзи.
От ло Эне-Кижини —

Бу энг бийик сөстөр!
Бу орчылангнын —
Өзөк сызы, төзи!
Бүткүл жүрүмнин
Тыны ла энези,
Баладан жылдыска жетире,
Айлаткыштын судазы,
Ар-бүткеннин сүне-сызы,
Ончо бүдүни жайаган ийде,
Ончо эне болгон неме
Ол — От!
Ол — Агару Улу эне!
Алкап турум бүгүн
Ар-бүткен алдына,
Ак-жарыктын,
Алтайымнын,
Кижилликтин алдына

Ойгор ло ару

От-Энени!

Мүргүп турум
Бүткен ончо Бүдүлменин
Ар-бүткен энезине —
От-Энеге!
«Отус башту От-Эне,
Кырык башту Кыр-Эне».
Космос— Эне, Ар-бүткен — Эне,
Ончоны бүдүрген, жайаган
Орчылангнын очок-төзинде
От-Эне. !

Ада-Күнисти
Үргүлжиктер түбине мызылдаткан,
Айастагы отторды жалбыраткан,
Жүрегисти жалбыраткан,
Каныбысты жалбыраткан,
Тыныбысты жалбыраткан,

От-Эне, От-Эне, От-Эне!
От-Сүүш, От-Ырыс,
От-Ачыныш, От-Тартыжу,
От-Кучакташ, От-Биригиш,
От-Окшош, Оттый балдар,
От-Иштеш, От-Сүүнчи,
От-Жыргал, От-Ойындар...
От-Кожондор, От-Көөркийлер
Биске жайаган, сыйлаган,
Ончоның ичине тынын салган,
Ончо тилдерле улус алкаган,
От-Эне, От-Эне, От-Эне,
От, Атеш, Агни, Огонь!

*

Бу Ак-жарыктын кату ойинде
Кал-үйенин бийлери,
Акчакаптын каандары
Сенин балаң — Кижиликтин үстине
Коскорумду атом бомбанын
Коронду кара-от булудын
Көдүрип аларда,
Качан да балдарына изү сүүштү,
Ак-алтын сүрлү,
Агару От-Эне,
Балдарыңды бүгүн чеберле!

*

Алдыгарга чөгөдөйдис,
Бис —
Ончо бар ак санаалу кижилик,
Бис —

Ончо бар јердеги
тынар тынду неме,
Кейде, сууда, јерде јуртаган
ончо јайамал —

Агаш-таш, ар-бүткен.

Бис жүрер учурлу,
Бистинг көстөресте,
Јүректөресте
Сен, От-Эне, берген
Агару от
Уйеден үйеге,
Баладан балага
Јалбыраар,
Күнге, жүрүмге
Сүүнер, сүүнер, сүүнер
Учурлу!

От-Эне, ару жүректерде
Ончо отторды бириктирели,
Очогыбыс эбиреде јайалган
Ак-јарыкты
Јелбистинг јеткеринен
Корып алалы!

ИНДИРА ГАНДИНИНГ КЕРЕЕЗИНЕ

Индияда эмди јас.
Эртен тура.
Сергек ле ару.
Уулчактар, кысчактар
Школго баргылаган.
Бу өйдө жүрек јок улус
Индиянын агару энезин
Индира Гандини аткан.
Ол көп тоолу

Шыркалардан улам
Эмденгиште божогон...

Энгирде кенерте радио
Бу коркышту коронды
Jүректериске
Төгүп ийди.
Кижиликти —
Ак-санаалу улусты,
Жииттерди, кыстарды, балдарды,
Амыр-энчүни корыган бистерди
Кара-корон ачуга
Көмүп ийди.

Кеен көгүстү
Индира Ганди
Жаштаг ала
Улу адазыла кожо
Жагы жүрүм учун
Тартышта.
Ак башту эне кижини
Ойгор Индира Ганди
Амыр корыган Индиянын
Бажында —
Канча жылга, жылдарга.
Амыр-энчүнин рядтарынын
Алдында
Бисле кожо баскан,
Баштаган, тартышкан.
Ак керек учун тартышкандар,
Башчыларар ок апарган.
Махатма Гандини
өштүлөр аткан...
Сальвадор Альендени
өштүлөр аткан...

Эмди Индира Ганди
Жуучылдын салымыла жыгылган.
Улу ороонум, Алтайым,
Бүгүн траур тартын.
Индия, кижилек,
Гималайдын
Кунугын бойына алын.
Ончо керсү кижилек
Жардыга
Индияны чебер сал.
Ак-санаалу,
от-жалбышту кызын
От-жалын жанына апар.
Кижилектин керсү кызы,
От-калапту
Эне-башчызы,
Индиянын ойгор энези,
Гималайдын кудайлык балазы,
Индира,
жүрегисте
Сен жажына артарын.
Ак адын
Мөңкүлик агарулык болуп,
Улусты
амыр-энчүге баштаарын.

КИЖИЛИКТИН АРГАДААЧЫЗЫ

Эй, улус,
Бис канай билбейдис,
Эмдиги кызыкту өйдө
Бис тегин кижин эмес
От-Кижин

Болор учурлу деп!
От-жүректү улус
Орооныска, партияга
Кижиликке керек деп!

Устибисте —
Атом бомболорлу самолеттор.
Жердин алдында
Городторго ууланган
Казыр кылайган ракеттер...

Жердин үстінде —
Балдар, балдар, балдар,
Каткырышкан, жүгүришкен.
Бис, бис, улус —
Жүрүм жүрген, иженген.
Бир ле бомба жарылзын,
Бүткүл телекейден —
Хиросима калар.
Мындый каларга
Жарабас!
Желбистин колын —
Кезе тудар!
Кандый эм керек —
Бистерге
бирлик,
От-жалбышту
Бийик көдүрү.

Обывательден Жерге
Не туза!
Ого Кардын ла

Карманын

Толтырар керек!
Телекейдин коручызы

Ачап ла
Ажанаачы эмес!
Телекейге
От-жүректү
Коручы
керек!

Кижиликке аргадаачы —
Ол миллиардтар тоолу
Бирлик кижил!

АМЫР, АМЫР, АМЫР!

Ак-жарыктын жалаңдарыла
Араай бу жаста барадырым.
Көс жетпес жажыл телкемдерге
Көөрөп, сүүнип,
мен бүгүн барадырым.

Анда ыраакта
көк ынаарга
Көгөлтирим сындар
көмүлип калган.
Олордын ортозында
көгөрип жаткан суу
Кандый кеен жайылган,
кандый суркураган!
Аркаларда уйа тартып,
куштар кожондогон,
Ару эзин чечектердин
баштарын сыймаган,
Аштар кылга суурып,
тымык толкуланган.
Ак-жарык күн алдына
мызылдап жажарган.
Ак-жалаңла барадым,
ыраак ажарадым.

жүрүм жүрген улус.

— Амыр слерге ончогорго —
Ар-бүткенге,

телекейге амыр,

Сууларга, тууларга,

тындуларга амыр,

— Амыр — Жүрүмге,

Жүрекке — амыр,

Амыр — сүүшке,

Каткыга — амыр.

Амыр — кыстардын

саналтазына,

Уулдардын — жүткүүлине,

Амыр — жааштарга,

Булуттарга — амыр!

Ак-жарыкта

ончо жайалгага

Амыр, амыр, амыр!

Эртен тура амыр,

Энгирде амыр,

Түште амыр,

Түнде амыр,

Кышкыда амыр,

Күскиде амыр,

Жаскыда амыр,

Жайгыда амыр,

Качан да, качан да, качан да

Амыр, амыр, амыр!

Шымыранадым,

шымыранадым,

шымыранадым,

Жүрегимнин түбинде

бир сөс айдадым.

Ол бойының тыныла
Эң улу ла бай.
Je ол тегин кижиги —
Ол мыны айтпас.

ЛИИТТЕРГЕ КЕРЕЕС СӨЗИМ

Төрөл керсү жериске,
Төп санаалу жоныска,
Ады-чегин көдүретен,
Акту адын чыгаратан
Канча кире көп
Улус бүгүн керек!

Жүрегим оорып жүрөп —
Жаантайын мыны сананзам.
Өзөк-буурым сыстаар —
Таланттарды сакызам.

Жайалталу улус
Бисте ас эмес.
Je кезикте та не де
Салымы келишпес.

Жүткип барадала,
Жолында тура калар.
Эмезе меч бар түшкөн —
Балкашта жадар.

Жажырарга жарабас —
Жаман кылыктарыс бар.
Жарашпазыс, кедерис,
Жарбынчаагыс жаба базар.

Аракы — эрликтин ажын
Ууртап билбезис,
Ачынза ла, көөрөзө лө —
Жуда берерис.
Бой-бойыс ортодо
Божобос өштөштөрис,
Жамандажып алала,
Садыжу, коптошторыс.

Бар не, бар не, бар не —
Озогынын жемтиги!
Бисти төмөн тарткан
Эдүнинг жүктүги!

А не керсү бис жүрбезис,
Амадубыс бүдүрп!
Келер кеенди экелип,
Керсү, жараш не болбозыс!

Келерлик түңей ле келер!
Кеелү культуралу
Кеберкек улус
Бистен, балдарыстан
Бүгүн-эрген бүдер!

Жап-жараш кылыкту
Жаан, бийик жүректү
Улус бис бололы,
Угыбыс көдүрели!

Кайтканыс бис —
Кереестий Алтайысты
Кееркемел этпеске!
Ак салымду жонысты
Ат-нерелү этпеске!

Ада-өбөкөлөрис
Алып-Манаш баатырды
Чөрчөккө не чүмдеген?
Кайкамчык коручыларын
Ундыбай не жүрген?

Олорды биске энчилеген —
Ондый улус өссин деп,
Ойгор, омок, эрлү
Жииттер качан да бүтсин деп!

Ак-жарыкка, Алтайыска
Геройлор бүгүн керек!
Келерлик ле партия
Кезерлерди некейт!

Алтайымнын жииттери
Баатырлар болор учурлу!
Ак-жарыктын үстине
Ады чыгар учурлу!

46 JAШ

46 жажым бараат...

Жүрүмди итогтоор ой жеткен.

Ой барып ла жат,

агып ла жат.

Кадыннын агынындый

жылбырайт ла жылбырайт

Та кандый да кайкамчылу

музыканын жерин дөөн.

А бис ичкери ле —

келерликтин түби дөөн.

Билерим:

бис санг башка кеен ле

Коркымчылу ӱйлӱр ӱзӱгинде.
Бис, улус, теңистеги керепте,
жоткондо.

Ўстибисте теңери
кыскылтым коскорылып,
Жалкындар казыр
жалтыражат,
чагылыжат.

Билерим:
бийикте капитандар.
Олордо компас, олордо жолды
Жылдыстарла чоттоор жазал.
Олор —

келерликтин ээлери.
Олордо бӱгӱн
кажы ла кижӱ —
матрос.

Бӱгӱндик —
жӱӱжӱчилер ле жыргаачылар

ӱйи эмес!
Бӱгӱндик —
Арслан кептӱ
жуучылдар ӱйи!

Жотконло женижерге
Эрлӱлер керек!
Мен —
кожон кожондоочы матрос,
Жотконду теңистеги
керепте,
бу ӱйдӱ.

Мен бу
коркышту ӱйимнен
коркыбайдым,
Там атыйланадым,
калаптанадым,

Олор учун ак-жарыкка,
ар-бүткенге,
Алтайыма

Алкыш-быйаным
качанның качанга!

Олорго айдар сүүжим —
мениң алаканымда,
көстөримниң түбинде,
кожондорымда.

Эмди мен
jүрүмде,
улус ортодо,

Иште, тушташта, турушта.

Жастыраларым —
ончозы мынанг,

Жакшыларым —
ончозы мынанг.

Кожончынынъ јери —

Јебренненг бери —

Улустынъ өзөгинде.

ЈЫЛДЫСТАР ОРТОДО ЈЫЛБЫРАГАМ

Түн — мениң телекейим,

Түнде — мен каан.

Айладунынъ кааны.

Түнде уйку јок менде.

Санаам учкур ла сергек.

Мен јангыскан.

Эбиреде бүткүл

ак-жарыктын

Иженчизи, шыразы,

Ачузы, ырызы,
Эрчими, кыйыны,
Буудагы, жүткүүли —
Мениң көксимде,
Өзөгимде, жүрегимде!

— Кайран јерим,
Уур жүктү Планетам,
Амыр ла јурта — деп,
Ичимде алкайдым. —
Кайран кижилик,
Бараксан улузым,
Эзен ле жүреер! — деп,
Изү шымыранадым.

Јоткондордын коронду
Онтузын ондойдым...
Орчыланнын кулагымда
Кызу шимиртин...
Түнде мен

кызу айладуумла
Орчыланнын өзөгиле
учадым, кайыйдым.

Күн, жылдыстар,
планеталар ортодо
жылбырайдым...

... Айса Алтайымда
төрөл Каспамда,

Эне-адамнын
айлы-јуртында,
Карган энемниң јанында...

Јаш тушта ойногон
јалаңдарда, тууларда,
Эмезе Кадын-Бажы
Уч-Сүмер ортозында

Мөңкү тоштор өзөгінде
Метеорлор жалбыражын
аыктайдым,

Көксим кенгип,
көстөрим курчып,

Космостын
от-жалбышту
көөрөмин алынып,

Мөңкүликтинг музыказын
тындайдым.

... Түнде мен
аржанынан
тынымла байыйдым.

Орчылангла, жылдыстарла,
Кижиликле, жерле —
Ончолыкла мен
Аржанынан
тудуш ла бирлик.

Киленкейим, кижизегим,
Жалтанбазым, көөрөмим,
Эр эрчимим ле ийдем
Там ла там кожулат...

Ичимде, санаамда да
улуска болушканым

Мени тиргизет,
жалбырадат.

Жүрегим, тыным,
Ұзе өзөк-буурым
Там ла там жалбыштанат...
Түнде мен

бүткүл Жер-планетаны
Жүрегимнинг өзөгине
салып алгамдый.

Изү сөстөримле,
ару жаштарымла

Оны эмдегемдй,
арутагамдйй.

Онын ончо шыркаларын
Тыныма жаба туткамдйй,
Онын оору-сыстарын
Эди-каныма алынгамдйй,
Јүрегимнин от-јалыныла
Өртөп ийгемдйй.

Түнде мен
 јалтанбас
 кезер ле јуучыл,
Ончо кижиликти
 аргадаган коручыл!

Түнде мен
 ончо караны
Бир јерде
 төстү деп билерим.

Түнде мен
 ончо Ак Керек
Тартыштагы Черү деп
 эзеерим.

Түн —
 айладуумнын телекейи,

Анда мен — каан.

Анда мен —

 кыйналгам,
 јазылгам,
 јалбырагам,
 канаттангам...

Орчылан, Јер,
 јылдыстар өзөгінде
 јалбырагам...

АЗЕРБАЙДЖАН.
АТЕШГЯХ¹ — ОТ-ӨРГӨӨЗИ

Мен Бакуда.
Озо ло баштап
Фикрет Годжа ла Сейран Сахавет
бичинчилер,

Сураганым аайынча,
Мени жебрен «От-Өргөөзине» баштады.

Баш ла бол,
Төрт колонналу,
Жабынтылу киргиштин
Ўстинде төрт от,
Өзөгинде күйет от.

Өдүгим суурдым.
Текпиштерди
өрө чыктым,
Колонналар өзөгине кирдим.
Бажым энгидим.
Тизеленип отурдым,
Ичимде шымырандым:
«Отус башту От-Эне,
Кырык башту Кыр-Эне...»

Баш ла бол,
Жебрен өйдө
Отко бажырар кудай жаг
Мында табылган ине.
Онон Орто Азия ажыра —

¹ А т е ш г я х — Бакунын жаказында жебрен өйдө отко мўргўген улус бажыратан От-Өргөө деп туду-мал бар. Анда, газ чыккан жерде, оттор күйет.

Он жылдыктарга бактырткан —
Бедуиндер¹, жуучылдар,
Биликчилер, арабтар.

Отко бажыраачылардын
Арткан-калганы —
Парстар

Индия жаар качкан.

Ойто катап олордын којойымдары
18-чи чакта бу өргөөни туткан.
Эмди отко бажыраачылар
Ак-жарыкта
Индия, Пакистанда — парстар,
Алтайда — бис, алтайлыктар.

Жараш кудай жанг —
Отко,

күнге,

космоско

багынары!

Менинг мүргүүлим,

поэзиям,

сен —

База Кижидеги Отко —

Жүрек-тынга багынары!

Јебрен өйдө

Өбөкөлөрим — көк түрктөр

Айса болзо,

кем билер,

¹ Бедуиндер — Сауд Аравияда журтаган жуучыл көчкүн арабтар.

Колдоры кижендү улус
кижендеген,
Көстөринде
тангышкакту улус
карангуйга суккан.
Жайымы жок улус
жайымын айрыган.
Назым Хикмет
отурган түрмеде
Турциянын эн бийик
туузы болгон.
Бу мөңкү тошту туунын
ак баштарына
Озо ло баштап
күннинг чогы тийетен.
Анда мүркүттөр уйалаган,
Жайым туулык улус журтаган.
Анда аржан-кутук
суулар аккан,
Анда эткир үндү
куштар кожондогон.
Анда баатыр улус,
Кайчы-кожончы улус,
Кеен-жаражай келин-кыстар,
Суулардын, ажулардын ээлери
Жебреннен бери журтаган.
Назым Хикметтин
отурган түрмезинен
Турциянын эн жаан
суузы аккан.
Бу сууда
кандый балык жок эмеш.
Бу сууны эбире
эн жараш, эн байлык
жалаңдар, өзөктөр болгон.

Мында кандый
 өзүм өспөгөн,
Кандый түжүм бүтпеген.
Мында кандый кеен,
 чийрак, шулмус

Улус журтабаган.
Кандый кыстар кожондобогон,
Кандый жниттер ойнобогон.
Түрменин ичинен
 шаараш темирлү
 көзнök өткүрө

Түни-түжи
Сүүнчилү ле ойгор
 жаркын урулып турган.

Бу жаркын жер-телекейдин
Бастыра талаларына таркап,
Улусты жылыдып,
Жүректерин сүүндирип,
Магнидиле бойына
 тартып турган.

Түрме турала,
 таштары кайылала,
Жемириле берерде,
Назым Хикмет
Жебрен алып-баатырдый
Тенгистерди, тууларды
Ажыра алтап,
Өскө ороондорго,
 албатыларга,
 континенттерге,

Онон ары
 өскө жылдыстарга,
 планеталарга,
 орчыландарга

Та кандый да бойынын

МУСТАЙ КАРИМНИНГ ОТТОРЫ

Мен Башкортостанда
Кляшево аул жаказында
Бийик төгнниг бажында
Алтайдан келген айылчылар учун
Салылган От јанында
бијелегем.

Мен Улу Сүүштин
Бийик Карындаштык
Одынын јалбыжынды
экпинделгем.

Кандый јебрен керес — От!
От берери, От үлежери.
От-көрнөөдий жүрери —
Ол улу байрам, ол коот!
О, мен бийик
бијелерге бүткем,

Улу уста¹
Мустай-ага!
О, мен Сүүштин
үстүгүзінде өлүнгем,
Кожондорго,
келиндерге,
кеендерге

берингем!

Мустафа Сафич,
— Мен Јүрүм-Поэзияга баккам.
Бијелейин мен бүгүн
Башкортостаннын
јебрен керсү јеринде.
Јалбыш чылап
ийиктелейин мен —

¹ Уста — ус кижі.

улу Уралдын эдегинде.
Жебренде телеут баатырлар
Эдилге айылдап келетен.
Башкорт йигиттер аразында
алтайлыктар бијелейтен.
Узун-узун күүлереерде слердин
Алтай тын ыйлайт,
комыдайт,
О, Урал тууларында
сыктайт шоор үни.
Карыгат «курай»,
бисте — комыргай!
Бүгүн јаан байрам.
Алтайлар —
Улу Мустай аулында
айылчылар.
Тилдер — карындаштар,
калыктар — тугандар,
Поэтинг одынын
јанында
Советтинг балдары
јуулгандар.
Бийик төгнинг бажында
Баатырдын одузы,
оды тиркирейт.
Мустай-аганын
айылчылары
Оттынг јанында бијелейт...

* * *

Јабаган боочызы алдында
Јайгы јажыл аркада
Алексей Калкин баштаган
Алтайлар айылчыларын уткыган.

Кандый жараш чечектер
Ол аркада жайылган.
Кандый керсү айылчылар
Ол тушта
Алтайга айылдаган.

Керсү жараш айылчылар —
Карындаш Башкортостаннан.
Угыла — баатыр жуучылдар олор,
Улу Салават станынан.

Алама-шикир алтай аш
Салынган төрөөндөр алдына.
Кожон, эрмек улалган
Алтайдын жебрен жагыла.

Ак јаланда от тызыраган
Башкортостан
айылчылары учун.

Мустай-аганын төнгинен
Ол от бери келген,
учуп.

Јаш балдардый
бис ончобыс
Колдорыстан тудушканыс.
Најылык учун,
амыр учун
Бејелегенис,
кожондошконыс.

Јараш ла ойгор
Мустай-ага
Алтайысты көрүп,
кайкаган.

Бистинг јанла
аракы үрүстеп,
Поэттинг сөзиле алкаган...

* * *

Мустай-аганын отторы —
Ойгор учурлу сөстөри.
Мундар олорды кычырат —
Ийдезин, изүзин алынат.
Мен де, мен де
бу улус ортодо
Уренчиктий
бажым энгийдим.
Улуска сүүштү
страницалар ачып,
Сүүнедим,
жалбырайдым,
көөрөйдим...

АНДРЕЙ ВОЗНЕСЕНСКИЙГЕ САМАРА

Переделкинодо агаштар
Араай турар.
Бир ле көрзөн,
јаан көстү Андрей
Та нени де сананган
Бараадар.

Андрейди сүүрим.
Туку алдынан бери.
Поэзиязы — генийлик,
Устине — ченемел.
А кандый ол јалакай,
Јалакай сени тындаар.
Бир-эки чоп-чокым
Сурак сураар.

Алтай жуунтым көрүп,
мынай айдар:

«Орус түндүктө
Жебрен өргөө — Кижиге.
А алтай тилде
Эң улу сөс — кижиге».

Мында сүреен
Колбулу учур.
Кижиге ол — өргөө.
Космосто — улу».

... Андрей ле Зоя
Айлын дөөн жана берер.
Эңир кирип,
Карлар көгөрөр.

Эртен тура
Зоя туштаар.
Менин сурагыма
Каруу угулар:

«Андрей агаш аразында.
Улгерлер чүмдөп жат.
Та ары-бери базып,
Салкын тындап жат».
Андрей көөркий, качан да
Аркала базып жүр.
Кайкамчылу улгерлерин
Салкыннан алып тур.
Жанында Зоя качан да
Жалакай күлүмдү жүрзүн.
Жүрүмнинг кееликтери
Жүрегеерге түшсүн...

Же жүрүм
 кинодон
 жүс катап
 коркымчылу.

А кандый талант
 уулдын жүрегинде
 Күйөт, оны өлтүрөт, кыйнайт.
 Же бүгүн оны
 полиция истеген,
 Эртен тудуп алар,
 жылдарла кыйнаар.

Же улу жүректи
 не де тутпас!
 Жүк уйкучылар
 комыдаар.

Йылмаз¹ — жылбас,
 кайра баспас,
 Ол түрмеде
 отурала,
 шедеврлер тургузар.

Акчага эмес,
 улуска беринген,
 Аржанынан —
 көксингде өрт.

Улу кееркемдик
 жүректе күйген,
 Отты жегип көр,
 өт!

Йылмаз — жылбас,
 Гүней — күйер!
 Акчакаптулар,
 эмеендер кучактагар.

¹ Йылмаз — алтай тилле: жылбас.

Ак-жарыкка
Турцияны ол көргүзөр.
Турцияны
революцияга ол баштаар!

Медальдар, кайралдар
төгүлип келген,
Амырга, жүрүмге
маказыра.
Же Гүней жерге
тойорго келбеген.
Улустын шыразыла
ол публиканы азыраар.

Көригер, тойулар,
улустын кыйынын,
Кыстардын уядын,
балдардын ыйын.
Кижиге кудайдай
улу болуп бүткөн.
Бу кудайды...
жөөжө лө акча бийлеген...
Жалбышту киночы
улус учун тартышта
Мааныдай жалбырап,
күйүп калды.
Же улус ырыс учун
ичкери барышта,
Олор ортодо
Гүней де бараады.
Поэт ле журукчы,
сценарист ле режиссер,
Бу жүрүмде
Гүнейдий жүрели!

Жылбай жүрели,
оттый күйели.
Кееркемдикте көптөзін
Шукшиндер, Гүнейлер!

ЗАБАЙКАЛЬЕДЕ, ДАЦАНДА¹

Мен бир катап
Забайкальеде
Агинский автономный округта болгом...

Жыбаш ла мени
Бурят бичиичилер
Ыраак чөлдө турган
Монастырь-дацанга апаргылаган.

Март ай.
Je соок.
Бурят чөлдөрди
Кыйгак салкындар
Килейте сыймап салгандый.
Je түңгей ле кейде
Та босторкой²
Та эмезе өскө кучкаш,
Учуп, учуп,
кожондоп турган...

Кыдаттын, монголдын
Грандарынын жуугында
Кенерте жабыс төндөрдин
кийнинен

¹ Дацан — буддага бажыргандардын монастыри.

² Босторкой — чөлдин кучкажы, талан-келенг.

Јуучыл истребитель
јабыс-јабыс учуп,

Коркымчылу күркүрөп,
Јылыйып калат...
Дацанга келдибис.
Парата јанында
«Салымнын' көлөсөзи»¹ кондырылыштыр.
Бир карган эмеен
Бу тегеликти
Ийдип алып,
эбире базат ла базат.

Дацанның баштапкы этажында
Маанылар, маанылар, жүзүн өгдү маанылар,
Индиядан, Монголиядан, Индонезиядаң,
Сыйлар, алтын сүртүмелдү буддалар.
Күлер казаннаң —
арчынның ыжы,

Индиядан экелген
өлөңдөр аромады.
Бис те Јыбашла экү
Оок акчаларысты
акчасалгышка салып,
Эки алаканыс јаба тудуп,
Мүргүдис, алкандыс.
Ыраак Алтайдаң келген
бис экүге

¹ С а л ы м н ы н к ө л ө с ө з и — жүрүмнің көлөсөзи.
Будда кудай јанында кижі жүстер тоолу жүрүм жүрөп.
Дацандагы «салымнын көлөсөзин» эбиртсе, кижинин
кинчегі астаар.

«Кеп куучында мынайда айдылган.
Коркышту кызаланду ой болзо,
Кудайдын жарчызы Майтрейя келзе,
Ол коркышту түргендеп келер.
Онын учун бу сүрде ол
Жалтанбас бүдүмдү, эрчимдү ле белен.
Улу тартышты
баштаарга ол келген».

Оноң бис тышкары бардыбыс.
Анда кичинек туранын
ичинде жылуда
Ыраак Индиянын агажы өзөт.
Ол агаш
Будда баскан жерден
дейт.

Граннын жаны...
Бистин истребительдер
Учкулап турган. Качан да белен.
Тонгу чөлдин үстинде
Босторкой кожондогон...

Оноң кийнинде, кийнинде
Яш тушта каргандар
Куучындашканын эске алдым:
«Майдеренин ойи келер,
Кызаланду ой болор...»

Кандый биске эмди
Сергелен болор керек.
Кандый бис эмди
Учурлу жүрер керек деп,
Мендеген Майтрейяны
Эске алынып,
сананадым.

Улу индустрия,
европалык культура,
Миллион улусту төс городы.
Je ол ло ок өйдө
Бисти вокзалда уткыган
артисттерде —
Jeбрен алтай баатырлар
ошкош артисттер.
Телеут кийим
кийген жинттер.

Кандый ару город,
Кандый жымжак,
Жалакай тилдү улус,
Кандый омор биске сүүнген,
Кандый бис сүүнгенис...

Ол жыл күскиде
Уфада
Кандый жараш
күмүш күс сынгыраган...
Эрмен агаштар
төнгинг үстинде
Урендерин жерге
табыш жок ычкынган.

Ол жыл күскиде
Башкортостанда Уфада
Улус кайда ла
бойыннын албатынг ошкош —
Ару, күүнзек, жалакай деп билгем.
... Ол жыл күскиде Уфада
Алтайдын балдары
ырысту болгон...

ПАНИ МАРИЯ БИЕЛОВА

Чехословакияда Пльзен городто
Жайгыда эртен тура
Скверлерле, оромдорло
Бир жаражай кыс бараат.

Эбиреде оны
ийттер секирген,
Мантаган, сүүнишкен.

Бир колында ийттердин једиктери,
Бир колында чечектер ле сумка,
Кара чачтары јардын бүркеген...
Туштаган улусла
јалакай јакшылажып,

Күнле, јүрүмле, ижиле ырысту
Жаражай үй кижии бараадыры —
Богемиянын кызы.
Биске, туристтерге,
Отельге ол келди.

«Јаманым таштагар, пожалуйста,
Мен слерге айылдап келген учун».
Ах, пани Мария, пани Мария,
Бистин группа слерден санаа јок:

Үй улус слер јогынан
чек эриге берер,
Эр улус слер јокто
слерди мактап божобос.

Ах, пани Мария, пани Мария,
Москванын поэтесса кыстарын
бактырдыгар,

Осетияны, Алтайды, — ончолорыс
бактырдыгар.

Неле бактырганаар
бойоор до билбейдигер.

Ўй кижиге канча кирелү жараш
болор аргалу,

Слерде ол жараш бардый,
Же оног бийик не де бар,
Ўй кижиге канча кире жалакай
болор аргалу,

Ол жалакай ончо слерде бардый,
Же онын үстине база не де бардый.

Ончо ўй улуска сыйлар экелдеер,
Оног айлаарга кофе ичерге
апардаар.

Ах, пани Мария, пани Мария.

Айылда слер жагыскан.

Слердин жагысканаар

Укту ийттер каруулдаган...

Поэтесса Иранда Порфирина

сүүнеле,

Йоганын упражненнезин көргүзип,

Кенерте — жикпелү —

бажына турган,

Канча кирелү — талганча —

коқыр, каткы болгон...

Кижининг керсүзи —

санг башка неме —

Куулгазын магнит.

Богемия — кандый жараш край.

Ол Богемиянын

бойы ла тын-сүнези —

Пани Мария жаражай.

Бис эмдиге сени сананадыс, Мария,
Сен ырысту ба, улуска сүүштү Мария?

Эртен тура жайгыда
Пльзен городтын оромдорыла
Керсү жүректү, уйалчак кылыкту
Иштенкей үй кижиге барадат.
Ол пани Мария барадат,
Ол куулгазын Богемия
Бойы барадат...

ҮЙ УЛУСКА МАКТУУЛ СӨС

Мен ак-жарыктын алдына
Үй улусты мактайын деп!
Үй улус бүдөрдө агару.
Оны слерге жартайын деп!

Үй улус — ол качан да карузыш.
Үй улус — ол качан да килемжи.
Үй улус — ол качан да буурзаш.
Үй улус — ол качан да нжемжи.

Үй улус — ол балага берингени,
Үй улус — ол билеге берингени,
Үй улус — ол сүүш учун жүргени,
Үстүккени, килегени, өлүнгени.

Жастырзанг — жаманын таштаганы,
Жамандазанг — жаманын таштаганы,
Таштазанг — жаманын таштаганы,
Талайзанг — жаманын таштаганы,

Жаш баладый — жалакай болоры,
Жаш баладый — жажынкай болоры,

Јаш баладый — бӯдүнгкей болоры,
Јаш баладый — көкингкей болоры.

Јаан јаштудый — билбеечил болоры.
Јаан јаштудый — көрбөөчилер болоры.
Јаан јаштудый — ундынқай болоры.
Јаан јаштудый — јөптөнкөй болоры.

Качан да, качан да, качан да
Уй улуска алкыжым түгенбес!
Сүүшле курчанган көөркийлерди
слерди.
Јүректери жүрүмнен чөкөббөс.

КЫШКЫ ТҮНДЕГИ ЖЫЛДЫСТАР

(Јаш тужымды эске алыныш)

Кышкыда Күүгейле
Кокышевтин вечерин өткүрерге
Каспага барала,
Карындажым айлына
конуп јадала,

Танары жуукта
тышкары чыккам...

Кудай ла дезен база,
Жылдыстар
уйуктаган журттын үстинде

Теңериге чек
толуп калган!..

Деремненин жылдыстары,
Јаш тужымнын жылдыстары,
Јебрен сойоктор өзөгинде
Илинижип,
тизилип калган...

Тирү ле ойгор жылдыстар

Бу ла жанында
Бисти көргүлөп жат,
Тынгылап жат!

Чолушманнын жаказында
Чычранаттын жиилегиндий
Козырайа тозырайган,
Ажыктагылап жат бисти,
Күлүмзиренип,
Тирү көстү жылдыстар.
Жаш тушта түнде
Чыгара жүгүреле,
Соокко тонуп,
Бу ла карыкчыл

Каспанын үстинде

Жылдыстарды ажыктап туратам,
Жүрегим жымырап,
кайкап туратам.

Ол ло Уч-Мыйгак.
Алдында
Көгөлдөй-Мергеннин
Канду огы¹.

Жаш тужымнын,
Энемнин,
жаанамнын чөрчөктөри!..

О, куулгазын Уч-Мыйгак,
Слер ол ло бойоор тирү —
Көгөрөдөөр,

кычырадаар.

О, ол тушта мен кандый сүүнетем —
Слер тирү артканаар учун.
Казыр,
кара санаалу анчы —

¹ Көгөлдөйдиг канду огы — Сириус.

МЕН — ОТТОН

Мен билерим:

мен оттон бүткөм!

Мен теп-тегин

жерге келбегем.

Мен Алтайым учун

күйерге бүткөм.

Мен Ишке, Сүүшке, Беринишке

жүткигем.

Улу көдүриниге

мен күйерим,

Улу сүүштерге

жалбыраарым.

Мен жап-жакшы

та нени де бүдүрерим.

Слерди сүүндирерим,

көөрөдөрүм.

Карыыр менин

жаным жок эмтир.

Калаптанарым жылдан жылга.

Кайкадар күүним

менин бар эмтир —

Калыгымнын адын

калыктарда.

Сүүжим — Оттон,

Ижим — Оттон,

Оттордон мен —

ончо бойым.

О, ончоны

канай кучактайын!

О, ончого

канай болужайын!

Уксагар да мени,

уйуктаган түнзүктөр!

Кижиге — гений не,
кижи — жылдыс!
Устисте космостың
үндери күнгүрейт!
Карындаштарысты —
анан табарыс!
Мен тегериден —
от чылап түшкөм!
Мен Оттоң бүткөм,
мен — От!
Мен слерге ончогорго —
болушту келгем.
Мен
бастыра бойым — ырыс!
Мен — коот!

ЭНЕМНИНГ КОЖОНГЫ

Жуунын кийиндеги жылдар,
Менин жаш тужым.
Бис энемле экү
жайгыда
Энгиргери фермадан
жанып отурганыс.
Эликтер саска түжүп туру
деп билдирген,
Кайда да куран
багырып турган.
Жылу, жалакай
бозомтык түн кирген.
Энем араай
кожондогон ло кожондогон.
Мен учкажып алган
угуп бараткам.

«Көк боронын жалы алтын,
Көрүшкеннин көзи алтын.
Ак боронын жалы алтын,
Айдышканнын көзи алтын».

Жылдыстын оды чөйлип,
Жоголып калып турган.
Ар-бүткен тымырап,
Кожонды тындаган.
Качан да бүдигер, улустар:
Кажы ла жүректин түбинде
Сүүш, иженчи ле поэзия бар.
Ол кожонло айдылар,
Ол кожондо айдылар.

БААТЫРЛАР ОРОНЫ

Городтон туулар дөөн
жорыктап отурзан,
Кадыннын кўрин
кечип ле жатсан,
Суунун агынын өрө лө көрзөн, —
Ышталган ынаарлу туулар дөөн,
Анда кайда да
ыраакта-ыраакта,
Кўнет кайыр
сындар ортодо
Уч-Сүмер жанында
мөнгүлөр койнында
Кубулгазын ла кайкамчык ороондо
Алтай баатырлар
эмдиге журтагандый,
Үргүлжинин үргүлжиге
олор тирүдий.
Олор бисти

көскө көрүлбестен
Араай аяктап
көрүп ле тургандый.
Кандый бир кату
өй келгежин,
Катап ла жонына
једип келгедий.

КАРАГАЙЛАР ШЫМЫРАНГАН...

Кадыннын јаказында жүрүм,
Кайалардын јебрен чырайыла,
Карагайлардын сергек шуултыла,
Кайындардын сарыбүр тужыла,
Канчалыкка чагылган
көк-чаңкыр агынла, —
Алтайдын амыргылаган
сыгындарлу күзиле
Калас шакпыртка
калажыраган тынымды
Карыкчал ла жарык
тенгери алдында
Бу өйдө
эмдейдим.
Кандый амыр,
амыр, амыр.
Кей дезе ару,
ару, ару.
Эбире тымык,
ТЫМЫК, ТЫМЫК.
Ончо неме —
кару, агару.
Агалар,
абалар,

аптагандар,
айрылбастар,
Алыс
та кандый да
ороондордо

Артып слер
калдыгар,

Кийнимде.

Кандый макалу —
Мен слерден ыраак.
Тыным, бир эмеш
Тыныш алаак,
Амыраак.

Тыг-тыг арып,
кыйналган эмтирим,

Тымык ла сананыш
Керек болгонын
билбейтирим.

Онын учун
Жаңыс бойым бурулу:
Кажы ла кижжи
Бойы учун
Бойы каруулу.

Болгон неме болгон,
Өткөн неме өткөн.

Онын учун кородобозым да,
Карыкпазым да.
Бойымды бойым жаман көрүп,
Базынбазым да.

Же бүтпеген иштерим,
Амадуум кыйнайт.
Кереес керегим
Көксимде кайнайт.

Төс керекти тургуза
Эдер керек дийт.
Jүрүмнин учурын
Эмди бүдүр дийт.

Ойлөр өдөр, өдөр.
Jүрүм түгенер.
Jүткүүл өчөр, өлөр,
Jоболто келер.

Акыр, чын
 эмеш сананар керек.
Айыл-јурт,
 бала-барка.
Олорды чыдадар,
 азыраар керек.

Јангыс кожонло
 канайда јадат.

Је јүрүмди
 түңгей ле

Лаптап сананар.

Чике јол ол —

Кайда да барбас —
 табылар.

Агару поэзия ла
Менен ырабазын.

Балдарым калаш јок —

Билерим артпазын.

Керек беди:

 јүрүмимнин өрттөрүн

Кезиктер ондобозо!

Меге керек:

 Jүткүүлимди

Эл-јон ондозын!

адаткан бойын
 Ол ло бойын
 от-калап болорын ба?
 Айса эмештен
 кылыгын јобожып,
 «Карьера, дача,
 машина» дееринг бе?
 — Чын, меге карьера
 керектү — деерим. —
 Эң бийик карьера —
 улус учун јүрери.
 Квартира, дача
 керек меге — деерим. —
 Јеткилдү турада:
 амырда, тымыкта
 Ак-јарыкка керектү
 туујылар чүмдеерим.
 Ак-чек јүрүп ле
 ак-чек иштенип,
 Машина алала,
 мантатпас мен кайткам.
 Адам өлөр алдында
 мени бир арбаган:
 — Машина алала,
 төрөл Каспага,
 Балдарын отургузып,
 јанып турбас кайткан!
 Кандый болор карьерам —
 кийинидезин билбезим,
 Је уйуктап калган
 качан да јүрбезим,
 Је отургыжын тудунган —
 ижимде отурбазым,
 Јамыга болуп,

Вологданын бичинчилериле кожо
Ботанический садтан
ученыйлардан
Кан-кызыл жиилектү баланнын
Жедеген букедин
таксиле экелгенис.
Подмосковьеден балан табылбаган.
Ученыйларга айтканыс:
— Василий Макарычка — деп.
Көп сөс жоктон
садтын ишчилери
Бойларынын адынан букетти
биске кезип берген.
Межиктин жанында
Энези, сыйындары,
Алтайдан келгилеген.
Кайран энези
крестьян уулынын
Буттарына
ишмекчи колдорун салып,
Орус жаңла
сыгыт сөстөр айткан.
Эмеениниң жанында
эки кичинек кызы
Энезин мекелеп,
неме билбей айдышкан:
— Энем, ыйлаба,
Адабыс киного соктырып жат.
Ол өлгөн кижини ойноп жат.
«Кан-кызыл балан»
бүткүл зал ичине
Ыйлап ла жат,
шыгырап ла жат.
Көстөр, жүректер, көгүстөр
өткүрө

Кадын-суу чылап
агып ла јат...
Эбире оромдордо
јык толо албаты,
Ачуркаган,
кородогон, санааркаган.
Василий Белов
Эжикте меге айтты:
— Москвада үчү туштажала,
Вологдага энеме барар деп
сананганыс...

Кем билген —
Туштажу мындый болор деп...
... Эмди сен бистен
там ла ыраарында,
Там ла биске
јууктап келединг.
Там ла иле болуп
көрүнединг.

Теп-тегин улусты
Улу деп сен көргөн,
Теп-тегин јүрүмди
Поэзия деп сен билген.
Теп-тегин
улу албаты
Улу јүрегиле
мыны сескен.
Улустын кожоны,
каткызы, кокыры,
Бйы ла ак-санаазы
болуп сен бүткен,
Алтайда өскөн,
алтай бүдүмдү,
Ончо улус уулы,
орус укту Шукшин...

СВЕТЛАНА САВИЦКАЯ АК АЙАСТА УЧАТ

Ак айасла
Ак-жарыктын, Алтайдын үстиле
Кичинек жылдызактын ичинде
Светлана Савицкая
нөкөрлөриле кожо
учуп барадыры.

Оны эбиреде көө-кара тенери,
Типилдешпеген, кыймык жок жылдыстар.
Алдында Жер-Энези:
Көк-жажыл, жылу ла кару
Тоголок араай эбирилет ле эбирилет.
Кандый жараш өңдөр, будуктар, солонгылар.
Жерди космостон көрөргө
кандый жараш!

Тенгистерде кандый агындар
Тегелийип агат эмеш.
Аарчыдый ак булуттар өткүрө
Туулар, суулар, көлдөр,
континенттер сомы.
Тергеелердин грандары
космостон бир де көрүнбес.

Светлана Савицкая
Жаскы чечек ошкош каткылу
жиит үй кижги
Ачык космоско чыгат,
Жердин үстиле
жылдыстар ортодо жылбырайт.

КЫШКЫ ТУРЛУЛАРДА МАЛЧЫЛАР

Бүгүн үзе —

Ак кар.

Ак жалагдар,

Ак туулар,

Ак өзөктөр,

Ак кобылар,

Ак аркалар.

Ак Алтайда

Ак карлар өзөгинде

Турлулар, турлулар, турлулар,

Тоозы жок турлулар.

Турлуларда

малдын жанында

Бу тызыраган сосктордо

Алтай улус — малчылар.

Аржанынан

арып-чылаганына комыдабас.

Ар-бүткен

бу жеңил эмес ишке

Бүдүрүп койгон,

Таскадып койгон,

Та темир,

Та баатыр,

Та ойгор улустар —

Малчылар, малчылар,

Малчылар...

Слерди сананзэм,

Кејирим кенерге

Кызый берер,

Көзим тыныскып,

Изий берер...

Кайран јоным,

Бий-суула Кадын
көрүшкен сонгында,
кураган ошкош јобожыыр...
Бу сууныг койнында
муңгылдыктар уйку јогы
та уйуктаар, та үргүлеер.
Ак сүмерлер — јердинг
Күнге сунган колдорындый.
Туулар, сындар —
јебрен тындулардыг
кайкамычк сомдорыдый.

ЈҮРҮМ ЛЕ ТУУ

Јүрүмди түп-түс
Јүрерге амадагам —
Туу бажында мөштөрдий.

Јүрүмди ап-ару
Јүрерге амадагам —
Туу бажында чечектий.

Јүрүмди өткүн
Јүрерге амадагам —
Туу бажынаг агындый.

Јүрүмди кожонду
Јүрерге амадагам —
Туу бажынаг салкыпдый.

ЈҮРҮМ БЕРГЕН ЭЛ-КАЛЫК

Мен —
алтай чабан улустыг
уулы инем.

Җайгы турлуларга
 айылдаарын сүүрим,
 Анда тартышкан
 иш салымду улусты сүүрим.
 Андагы улус ончозы —
 менниг төрөгөним.
 Шаркыраган суулардын јанында
 кобыныг оозында
 Өтөксү чеден,
 айыл ла тура тургулаар.
 Чабан улустын
 сергек ийттери
 удура үрүп ле келер.
 Оног айылдан
 улус чыгар,
 ийттерин токтодор,
 јакшылажар.
 Айылга кирзем,
 Алтай јангла
 озо ло баштап олор
 чеген урар.
 Оног чай ичеринг —
 каймакту, талканду.
 Алтай јангла
 табылу, јылу
 куучын табылар.
 Бу куучын сени
 эмдеер ле сүүндирер.
 Бу алтай јүрүм
 јүрегинге шинеер,
 Өзөк-тынынг амырла,
 албатыла,
 Алтайла толор,
 Бийик ырыс
 сеге келер — учурлу тоқыналу,

анын кырбагар.
Алтай жер,
байлу ла агару энеер!
Оны ончогор
корыгар, чеберлегер!
Алтайдын жаражы
артсын, артсын!
Ан-кушка, балдарыска
мөнкүге калзын!

КУСКИДЕ КАДЫН ТЫМЫК АККАН ЖЕРДЕ

Күскиде эртен тура
таң эрте
Карачкы карагайлар ла сыркыраак
кайындар өткүре
Төмөн өзөктөги Кадын
бийик жараттаң —
Та кандый да саң башка
беленгир жалтырама,
Эмезе жебрен толотойдонг чыккан
саң башка күскү,
Кижиге бүдөр эмес
көгөлтирим куулгазын.
Тал-түш киреде,
күн жылыганда,
Козыр бүдүттү боомдор
ортозыла өткөн
Көк-жакыл сууларда
бир унчук жок,
Иримдерде эбире соккон агын
араай шымырт эдип,
Кайракан абакай Кадын

жылбырап ла јат,
жылбырап ла јат,
Унчук јоктон үргүлјиге,
та кайда баратканын
Бир де билдиртпеген,
бир де айтпаган.
Кайкамчылу тегисле
биригерге амадаган
Санг башка суу сен,
өрөкөн Кадын!

ЈАШ КАЙЫНГАШ

Агаштардан араай
јалбрактар тўжет.
Сен не тыркырайдың,
јаш кайынгаш?
Алтайга ойто күс
келген дежет.
Ого не карыгадың,
јараш кайынгаш?
Алтайга ойто ло
јастар јан келер.
Ар-бўткен ойто ло
јажыл кеп кийинер.
Ол тушта сен де
ойто јаранарың,
Јап-јажыл платьелу
јалаңда турарың.
Јап-јажыл турарың,
јансу јайканарың.
Јалакай эзин сеге
сўўжин айдынар.
Јаскыда кушкаштар
јанарың угарың,

МЕН ТУУЛАРЫМА БЫЙАНДУ

Алтай улус
агаш-ташка,
тууларына мүргүген,
Алтай эл-јон
ар-бүткенге
бажырган,
чөгөдөй түшкен...

Жалама буулаган,
аш үрүстеген.
Алкыш-быйан сураган,
алкаган, көдүрген...

— Тенек, неме билбес,
јерлик јон болгон,
Коркыган, јалтанган,
јалынган.... — дешкен.

Мен ле бодозом,
Алтай улус
андый карагуй
болбогон!

Омогын да, јуучылын да,
Ойгорың да ол көргүскен!

Алтай улустың
коруланган шибеези —
Кайыр-каскак туулары,
күр салдырбас суулары.

Алтай ар-бүткенниң
Удурлажар јуучылдары —
көө-корымдары,
боомдоры, кайалары.

Алтайдың ар-бүткени де
Өштүге
улу буудакту, каршулу,
Кара санаалуны

Өткүрбейтен аргалу!

Алтай албатынын

тынын алган адалар —

Бу кезер чырайларлу

унчугышпас туулар!

Бу улу тайгалар,

сындар јок болзо,

Алтай эл-јон

та болор,

та болбос.

Онын учун мен

Ар-бүткениме,

Алтайыма

качан да быйанду,

Алдына туруп,

јүрегимде

изү шимирттү,

алкышту!

ЈӨМӨЛТӨМ — КОЖОН

Канча кирелү көп улус

Меге болужып,

јүрүмде иштеген!

Кем де меге калаш быжырган,

Кем де меге кийим көктөгөн,

Кем де менин турамды јылыткан,

Кем де меге от күйдүрген.

Кажы ла кижги бойында иштү,

Кажы ла кижги өскөгө болушту,

Ончо улус

ончозына јөмөштү,

Кижилик јүрүми

өмө-јөмөлү.

Эптеп, чүмдеп,
бис көпти эдерис.
Энемнин
кичинек чадырына
једеле,
Эл-јонды көөрөдип,
јыргап та ийерис.

ЈЕРИ-ЈУРТЫМА, ЭНЕМЕ ЈАНАРЫМ

Борис Укачинге

Чагана јытту
мөштү тайгалар
Менин, јарт ла,
турлуум болгон.
Төрөл јуртымда
артып јуртаары
- Менин, байла,
салымым болгон.
Турлуда койлоп,
анчы уулдарла
Андап, агыртып
јүрер ле эдим.
Алтай тойлордо,
кудага јүрүп,
Албатыны уткып,
јыргаар ла эдим.
Кайран јуртым
алыс ыраакта
Мени, байла,
сакып ла јаткан.
Эжиктиг јанында

Аркада өскүс-уул
кунукчыл кожондоор,
Алыс та кайда да
курап чочуп,
багырар.

Өлөн чабала,
жанып отурзап,
Өзөктөр кандый
тымык деп билдирер,
Алтайып кандый
амыр деп эбелер,
Аржанынап жүрегине
ырыс сезилер.
Ару серүүн
тымык мелиреер,
Карангуй койылар,
жылдыс мызылдаар.

Алтай кижип деп
бу тужында
Бойыпды коркышту
сергек эзеерип.
Бу кызу меесле,
бу шуултту суула
Бойыпды
жангыс салымду деп
билерип.

— Амыр турзып
Алтайым, албатым —
Ичинде карузып,
бойында айдынарып.
Та кандый да
ару салымга сыстадып,
Та ыйлаарып ичинде,
та санааркаарып...

«АРАКЫ — ШАЙТАН»

Александр Ередеев, поэт,
Бир катап айткан:
— Слер, уулдар, билбейдеер:
Аракы — ол шайтан.

Сен канча кире
Аракы ичкенг —
Анча кире көрмөс
Ичине кирген.

Ол ичине киреле,
Түймедип баштаар.
«Кырмала, согуш, өштөш» — деп,
Көрмөс шымыраар.

Эдирени немедий
Эр улус согу жар.
Каргаа-сангыскандый
Кадыттар чуркураар.

Аракынын эченгизи,
Эдүзи бисти истеер,
«Ич, јут, јамандаш,
Ол меге керек» — деер.

Айлыгнан, ижинген
Айдай сени берер.
Ичиндеги шайтанын
Өлгөнчө кинчектеер...

Кайран көөркий Ередей,
Кандый чын айтканг.
Аракы шайтан деп,
Мыны билбес кайткам.

«АРАКЫ — ШАЙТАН»

Александр Ередеев, поэт,
Бир катап айткан:
— Слер, уулдар, билбейдеер:
Аракы — ол шайтан.

Сен канча кире
Аракы ичкенг —
Анча кире көрмөс
Ичине кирген.

Ол ичине киреле,
Түймедип баштаар.
«Кырмала, согуш, өштөш» — деп,
Көрмөс шымыраар.

Эдиренги немедий
Эр улус согузар.
Каргаа-сагыскандый
Кадыттар чуркураар.

Аракынын ээченгизи,
Эдүзи бисти истеер,
«Ич, јут, јамандаш,
Ол меге керек» — деер.

Айлыгнан, ижингенг
Айдај сени берер.
Ичиндеги шайтаныг
Өлгөнчө кинчектеер...

Кайран көөркий Ередей,
Кандый чын айткан.
Аракы шайтан деп,
Мыны билбес кайткам.

Биске мынайда
шымыраар,
Бисти жөптөөр,
сүмелеер.
Жебрен тужында
ойгор улу гректер
Мрамордог
улу учурлу
скульптура жазаган:
«Улу баатыр Лаокоон
уулдарыла
Жеек-жутпа
жыландарла жуулашкан».
Кайран Жер-Планета,
сен бүгүнгү күнде
Балдарыгла кожо
Лаокоон эмезинг бе?
Сениг балдарынгды,
сени бүгүн
Жыландар жеңерге
ченешкен эмес пе?
Албатыларынгды —
сениг балдарынгды —
Корондоп,
өштөштирген.
Казыр жуу-согуштарда
Калыктар өлүшкен.
Кажы ла Кижиги
бүгүн
Жыландарла
тартышта!
Кажы ла
ак Санаа
Кара санаала
кабышта!
Кажы ла

Переделкино Алтайдаг
Мундар беристе узаак.

Кандый сүүрим мен
Переделкино тымыгын!
Je үстинде тунде де —
күзүрт ле күзүрт:

Аэропорт жаныгда.
Бу узун түндерде
нени де сананарыг,
Ойгортып, көөрөп.
Сен Жайалга Туразында.

Ах, кайран жүрүмим,
бараксан жүрүмим,
Кемге керек сениг
поэзиядагы үниг.
Алтайыстан та кайда да
ыраак точкадый.

Сен бойыг да
андый ок
үн жок точкадый.

Алтайыг сананарыг,
албаты культуразын, өзүмни.

Та кайда дееринг —
мыныг уйаны, кызымы?

Je сондоп жадыс,
артып жадыс деп,
жарт билеринг.

Албатынга,
салымынга,
бойынга килееринг.

Мыны канайда
жангырта төзөөр деп шүүринг.

Жаркынду саналталарыга
бодоп ло көөрөөринг.

Атту-чуулу ученийлар,
артисттер бütкөн деп көрөрин.

Буудактап јаткан
эки-бир бюрократты
эске алынып,
ичингде түкүреринг.

Эх, Паслей, Паслей,
байла, мынайда ла карыырынг.

Санаанга бастыра күчиг
Алтайынга берип,
је жүрүмде ачуурканып.

Јок, мен мынайда
карыбазым, көөркий,
бир сүмени табарым.
Јүрерим — беринип,
јүткирим — катурканып.

Б А Ж А Л Ы К Т А Р

I

Келер ойди бӯдӯреечилер	3
Браконьерлер Алтайда	4
Кучияктын журтында	5
Бичничи нөкөрлөриме	6
Алтай чүмдеечилер ижин сананып	7
Туулык жииттерге	8
Амыр жайгы тўнде	10
Жаскы Кадында айдын жаратта	11
Жүрүмде	12
Бу ас па, көп пө	13
Алтай балдар оромдо	13
Айдын тўнде Алтай	14
Жайгы Ак-Туру	15
Жүрүм жүргени — ырысту	16
Куулар ла Аза Дарсалямова	17
Алтайым, эл-жоным, ар-бүткеним	18
Алтайдан айрылар арга жок	19
Төрөл тайгалар	20
Жайгы жайлулар	22
Алтай тил керегинде сөс	24
Аржанга	27
Нөкөриме	27
Жаңы жыл тўнинде	28
Эмдиги Монголия	30
Сүүш кожонгы	32
Алтай — Гималай	33
Махмуд Эсамбаев «Алтын кудай» деп биједе	34
Журукчы Николай Чевалков	36
Жүрүм өдүп жат	38

Алтын-Көлдө	39
Калыкты не талаар	40
Коргол картошко	41
Көктаман көстөрлү жаражай	42
Уч жашту уулчак ла алтай литература	44
Тынымның алтын садтары	45
Качан бирде	45
Уялуу, ак куу, жылдыстар	47
Суужим — жайым куш	47
Кадын жакалай	49
Жаш уулчак тужым	50
Куулгазын Кадын жарадында	51
Жаш тужымның ангелдери	52
Бир кеберкекке кат-бичик	53
Москвадагы жиит туш	55
Түштүк тоорчык-бүлбүл	58
Тверской бульварда япониялык вишня	60
Мөңкү солдаттың сөзи	62
Баатыр жүректү алтай кыс	67
Бистин үй улуска	70
Алтайдан жүре берген нөкөриме	79
Чолушман	83
Куулгазын жаш тужым	90

II

Орчылан төзи — От-эне	98
Индира Гандининг керезине	102
Кижилликтин аргадаачызы	104
Амыр, амыр, амыр	106
Улу тегин кижини керегинде	109
Жииттерге керее сөзүм	110
46 жаш	112
Жылдыстар ортодо жылбырагам	115
Азербайджан. Атешигях — от-örgööзи	119
Назым Хикметтин салымы	123
Мустай Каримнин отторы	127
Андрей Вознесенскийге самара	130
Йылмаз Гүнейдин от-жүреги	132
Забайкальде, дацанда	135
Уфада алтын күс	139
Башкортостанды эске алыныш	141
Пани Мария Биелова	142

Уй улуска мактуул сөс	144
Кышкы түйдеги жылдыстар	145
Кадын-Бажында	148
Мен — оттон	149
Энемниң кожоңы	150
Баатырлар орооны	151
Карагайлар шымыранган	152
Мениң карьерам — ак-чек кожоңым	155
Кадында өскөн Василий Шукшин	157
Светлана Савицкая ак айапта учат	160
Кышкы турлуларда малчылар	162
Туулык Алтай	163
Жүрүм ле туу	164
Жүрүм берген эл-калык	164
Алтайдын жаражы артыын	166
Күскиде Кадын тымык аккан жерде	167
Јаш кайыңаш	168
Төрөл городыма	169
Мен тууларыма быйанду	171
Јәмөлтөм — кожоң	172
Улусла мен кожо	173
Бойымның салымым сананып	174
Јери-јуртыма, энеме јанарым	176
Јайгы эңирде јаландарда	177
Сен мени	179
«Аракы — шайтан»	180
Бистинг кара санааларыс — жыландар	181
Түйдеги бир сананыш	184

С (Алт).

С 179

Самыков В. Т.

С 179 **Любовь моя — горы: Стихи.** —
Переиздание. — Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1989. — 192 с.

Поэттин бу ўлгерлик жуунтызына алдында чыккан ўч жуунтыдан талдап алган ўлгерлер кирген.

Жуунты поэттин 50 жажына учурлалып чыкты. Бичик авторлык редакциялу кепке базылган.

4702070200 — 037 — 74 — 89
С М 138 (03) 89

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1989

ПАСЛЕЙ САМЫК

(Самыков Василий Тордоевич)

ЛЮБОВЬ МОЯ — ГОРЫ

СТИХИ

На алтайском языке

Художник Чобитько П. П.

Художественный редактор Ортогулова В. И. Технический редактор Манышева А. К. Корректор Патагашева Л. А.

Сдано в набор 16. 11. 89. Подписано к печати 13.12.89. АН 07631. Формат 70X90 1/32. Бумага офсетная № 2. Гарнитура школьная. Печать высокая. Усл. п. л. 7,02. Уч.-изд. л. 8,21. Тираж 1000. Заказ 4757, Цена 1 руб. 10 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35.

— 1 —

Н
С

СВНОС ШНОС СР

2)
10000
10000
10000

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач

3 ТМО Т. 3.600.000 З. 3212—87

H
C

ВХОД ПРОС... 19...

— 1.11

1900
1880
1820

H
C

СВЯТОСЛАВСКАЯ ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ

— 1 —

201-
1000-
1000-
1000-

1 саяк. 10 акча

